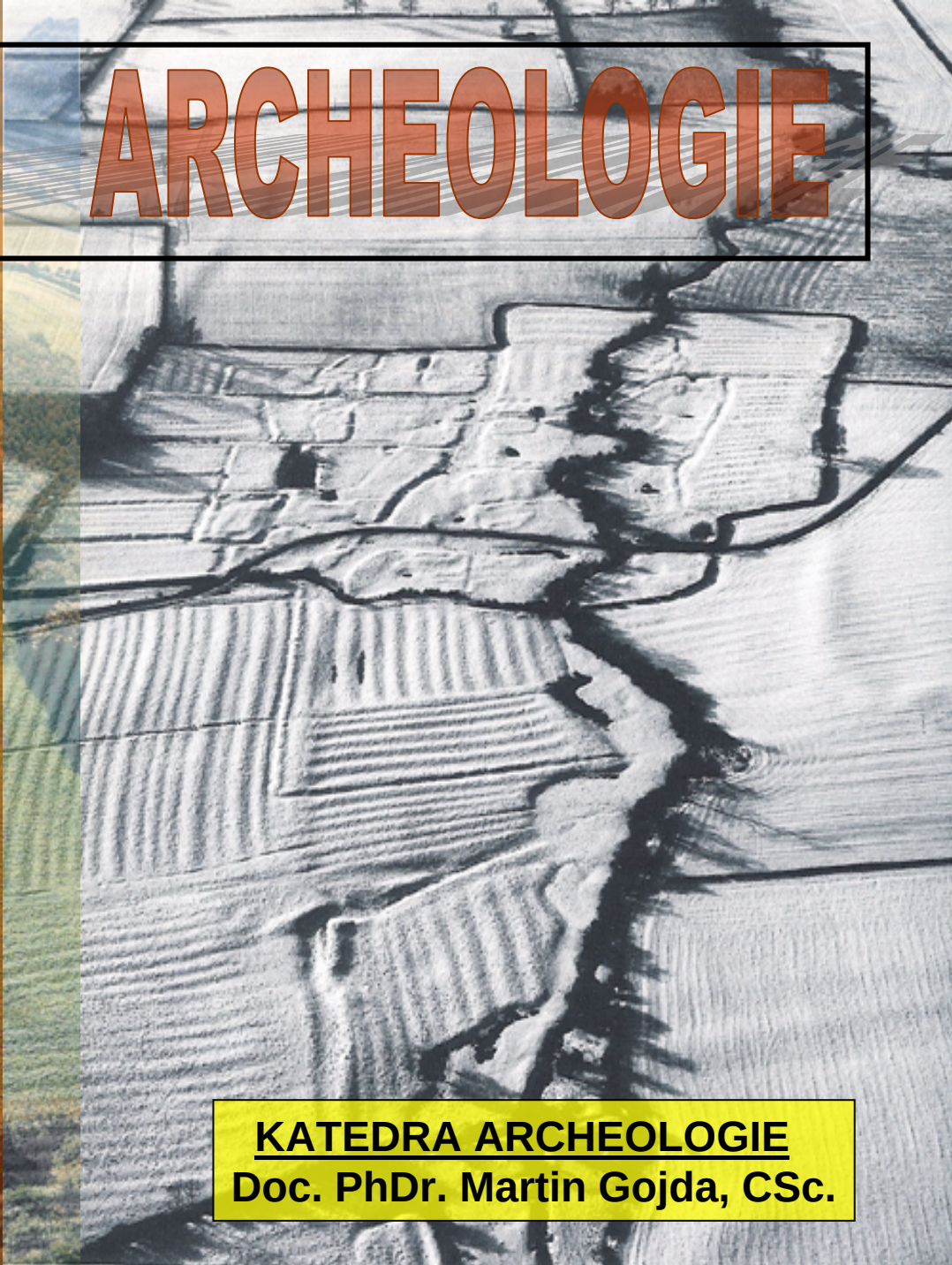

KRAJINNÁ

ARCHEOLOGIE

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA
Fakulta filozofická

KATEDRA ARCHEOLOGIE
Doc. PhDr. Martin Gojda, CSc.

11. NEMOVITÉ PAMÁTKY
PRAVĚKU - NOVOVĚKU
ZACHOVANÉ
V RELIÉFU KRAJINY
(Evropa mírného klimat. pásma, ČR)

Ú V O D

Obytný areál pohřbený pod povrchem terénu a reliéfně zviditelněný na povrchu vzrostlého obilí prostřednictvím veget. př.

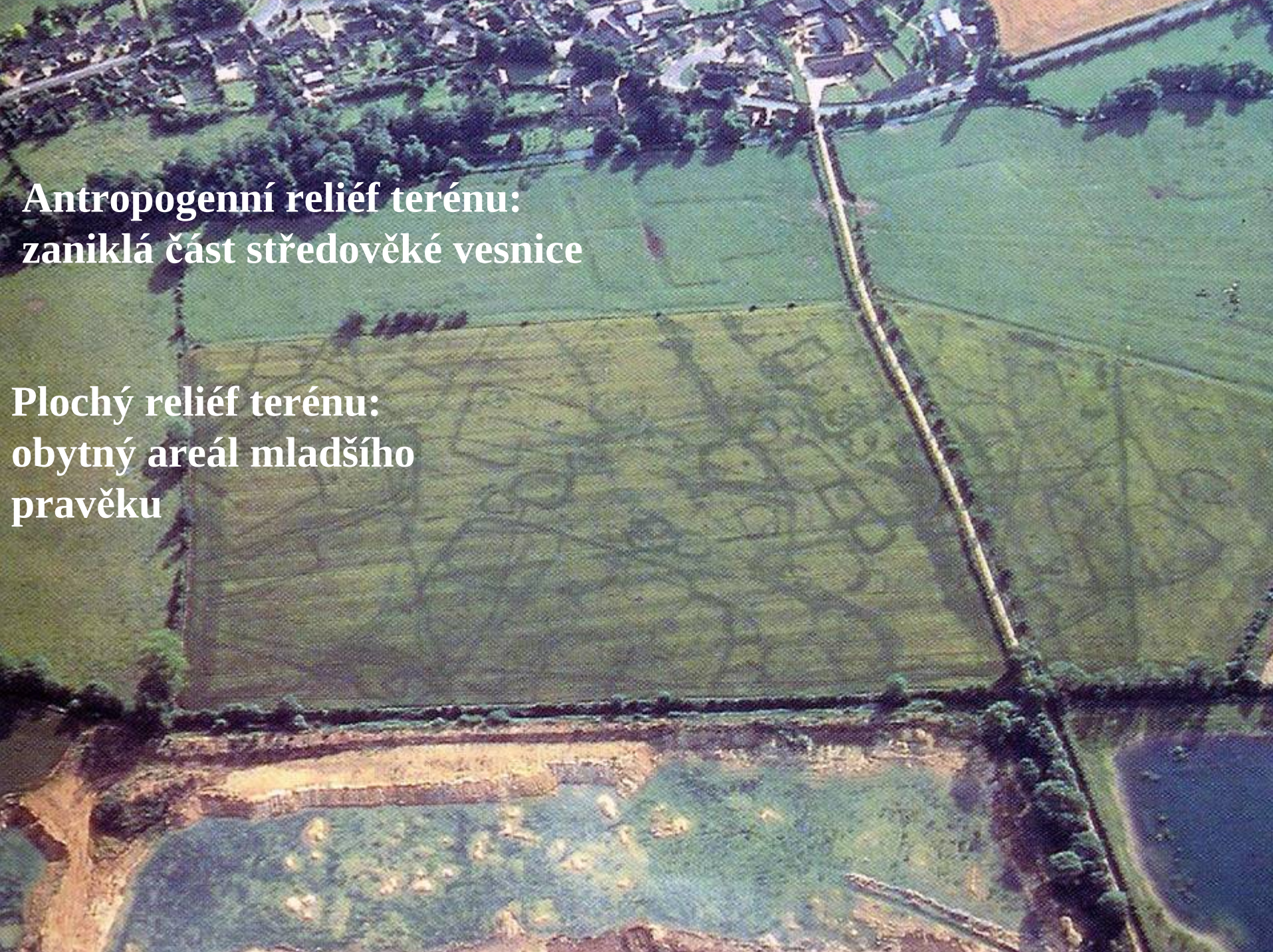

Obytný areál po skrývce nadložních vrstev a exkavaci jednotl. objektů

Památka zachovaná v podobě
antropogenního terénního reliéfu

**Antropogenní reliéf terénu:
zaniklá část středověké vesnice**

**Plochý reliéf terénu:
obytný areál mladšího
pravěku**

HISTORIE VÝZKUMU ANTROPOGENNÍCH TVARŮ RELIÉFU

Anglie, Skandinávie, Nizozemí

J. Aubrey, W. Stukeley (18.-19. stol.)
J.P.W. Freeman – zavádí pojem *field archaeology*
M. Beresford, W.G. Hoskins

STŘEDNÍ EVROPA

Zájem o průzkum mohylníků (F.X. Franc aj.)

Poválečný rozvoj středověké archeologie
Z. Smetánka, E. Černý

Další zdroj zájmu o povrchové průzkumy: **montánní archeologie**
(J. Kudrnáč, K. Nováček) a **průzkum zaniklých komunikací**
(Krušné hory, Zlatá stezka)

Mapování a nedestruktivní výzkum
pravěkých a raně středověkých hradišť'.

ZÁKLADNÍ TERMINOLOGIE

Členění (klasifikace) antropogenních reliéfních tvarů
je zaměřeno na *funkční interpretaci* evidovaných objektů
(areálů). Z hlediska chronologie členíme tyto objekty do
dvou základních skupin: 1. **pravěk a raný středověk**
2. **vrcholný středověk, novověk**

Další možné dělení antropogenních tvarů: konvexní/konkávní
linie, plochy s neklidným povrchem, zrcadla

AREÁL	OBJEKT	POPIS
pravěká a raně středověká opevnění	opevnění	valy, příkopy vč. bran atd.
	vnitřní zástavba	cisterny, obytné budovy, kultovní stavby
pravěká a raně středověká pohřebiště	mohyla	konvexní, zpravidla kruhový útvar
zaniklé středověké vesnice	usedlost	shluk objektů (obytný obj., hospodářské budovy, studna apod.); konvexní i konkávní tvary
	rybník	hráz v místech (někdejší) vodoteče
	mlýn	skupina objektů v souvislosti s vodním tokem, rybníkem apod.
rezidenční sídla	panský dvůr	zbytky mohutnější a členitější architektury, někdy ve strategické poloze, často doprovázené vsí, interpretace možná z celkového kontextu
	tvrz	
	hrad	
zaniklé plužiny	mezní pás	liniový valový nebo schodovitý, hlinitý nebo kamenitý útvar, rozčleňující plužinu
	záhon	konvexní liniový, 5–10 m široký a několik desítek až stovek m dlouhý útvar uvnitř plužiny, vzniklý orbou
	terasa	umělá schodovitá úprava svahu, související s obděláváním polí
těžba surovin	lom	větší vytěžený prostor, často doprovází zaniklé vsi či jiná sídla
	sejp	halda prorýžovaného materiálu, vyskytuje se podél vodních toků, tvarem připomíná mohylu
	kutací objekt	rýha nebo jáma, související s vyhledáváním ložiska
	šachtice (šachta)	hlubší kolmý či šikmý vytěžený prostor, umožňující přístup k hlubinnému ložisku
	obval	skládá se ze šachtice (vklesliny) a odvalu (vyházená hlušina), souvisí s přípovrchovou těžbou

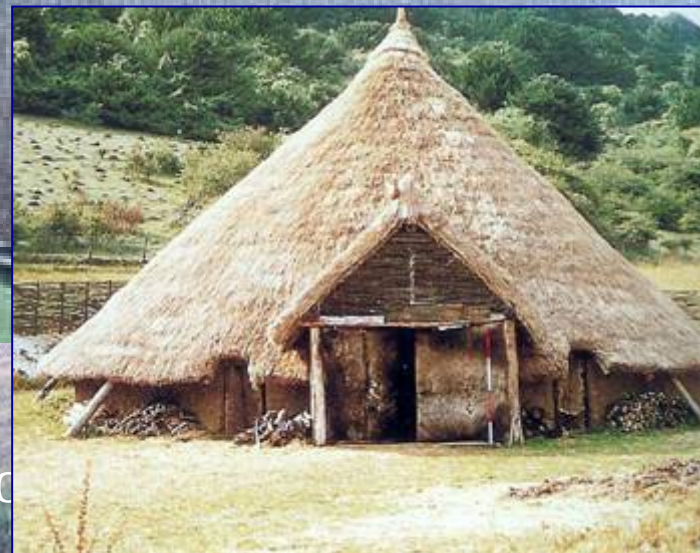
	propadlina-pinka	sníženina vzniklá propadem vytěžených podpovrchových prostor
zpracování surovin	sklárna	tavicí pece, chladicí pece, haldy
	dehtařská pec	kupovitý útvar, 2–4 m v průměru, zpravidla s vnitřní kamennou konstrukcí
	milíř	okrouhlá plošina, někdy na okrajích zvýšená, 4–20 m v průměru
vojenská zařízení	středověké obléhací tábory	větší útvary s valy a příkopy
	novověká polní opevnění	otevřené (linie s redany, lunetami apod.), uzavřené (reduta, půlreduta, hvězdicovitá reduta, reduta s půlbastiony a bastiony)
komunikace	cesta	úvozy, terasy
falešné příznaky (přírodní a moderní antropogenní útvary)	vývrát	mělká vkleslina, často doprovázená konvexním útvarem
	snos kamenů	kruhová až nepravidelná hromada kamenů vynešených z pole
	jáma po vybuchlé bombě	nepravidelně kruhová vkleslina do cca 5 m v průměru
	vojenský okop	pro osoby nebo vozidla
	hranice lesní školky nebo parcely	liniový útvar, často nízký val a příkop

OBYTNÉ AREÁLY

P R A V Ě K

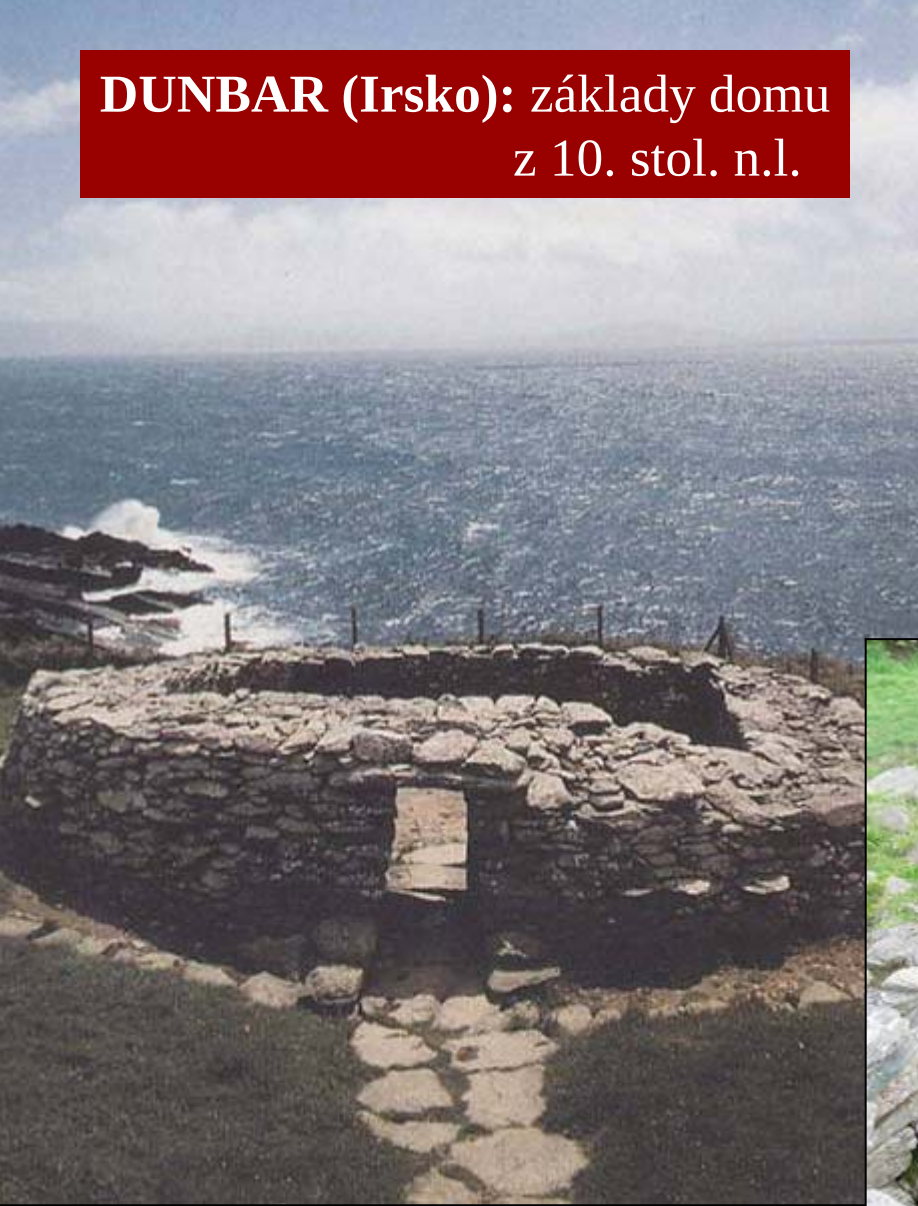
Kamenné kruhové základy domů (d. bronz)

Kruhové základy domů
(součást systému tzv.
koaxiálních polí-reaves)

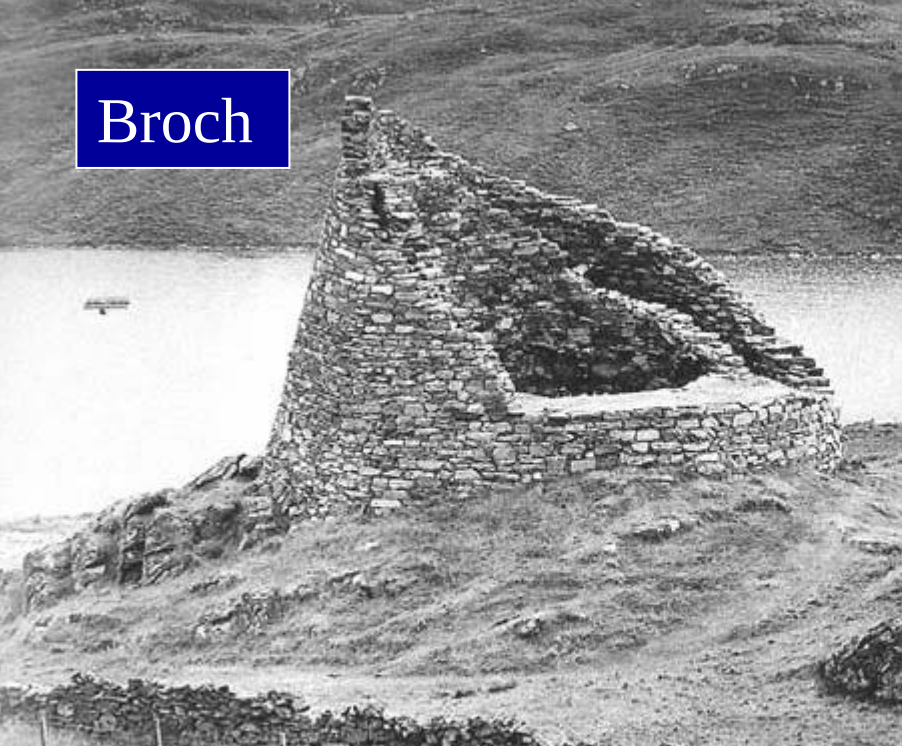

DUNBAR (Irsko): základy domu
z 10. stol. n.l.

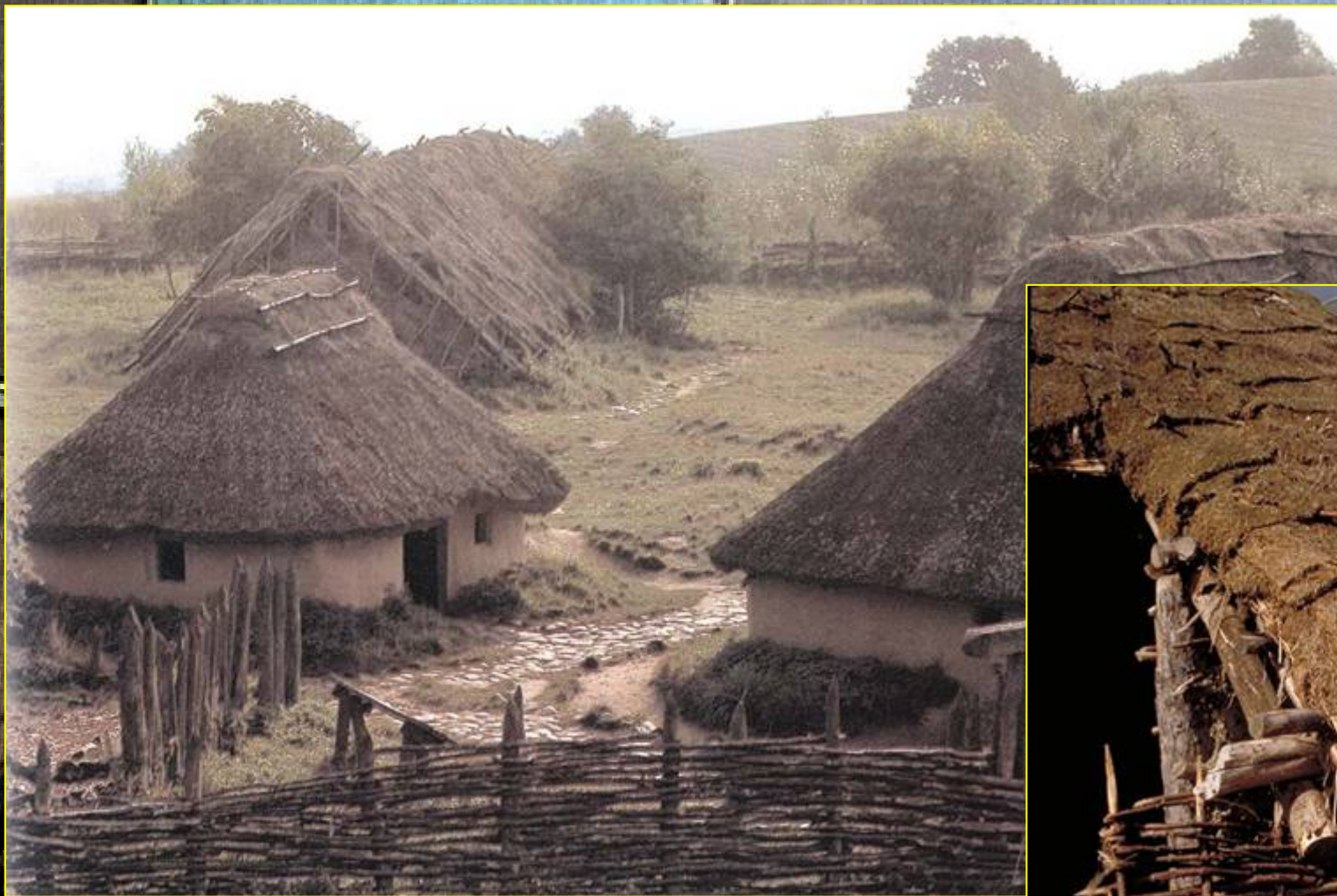

Irsko: základy objektu s kamennou
cisternou (doba železná)

Broch

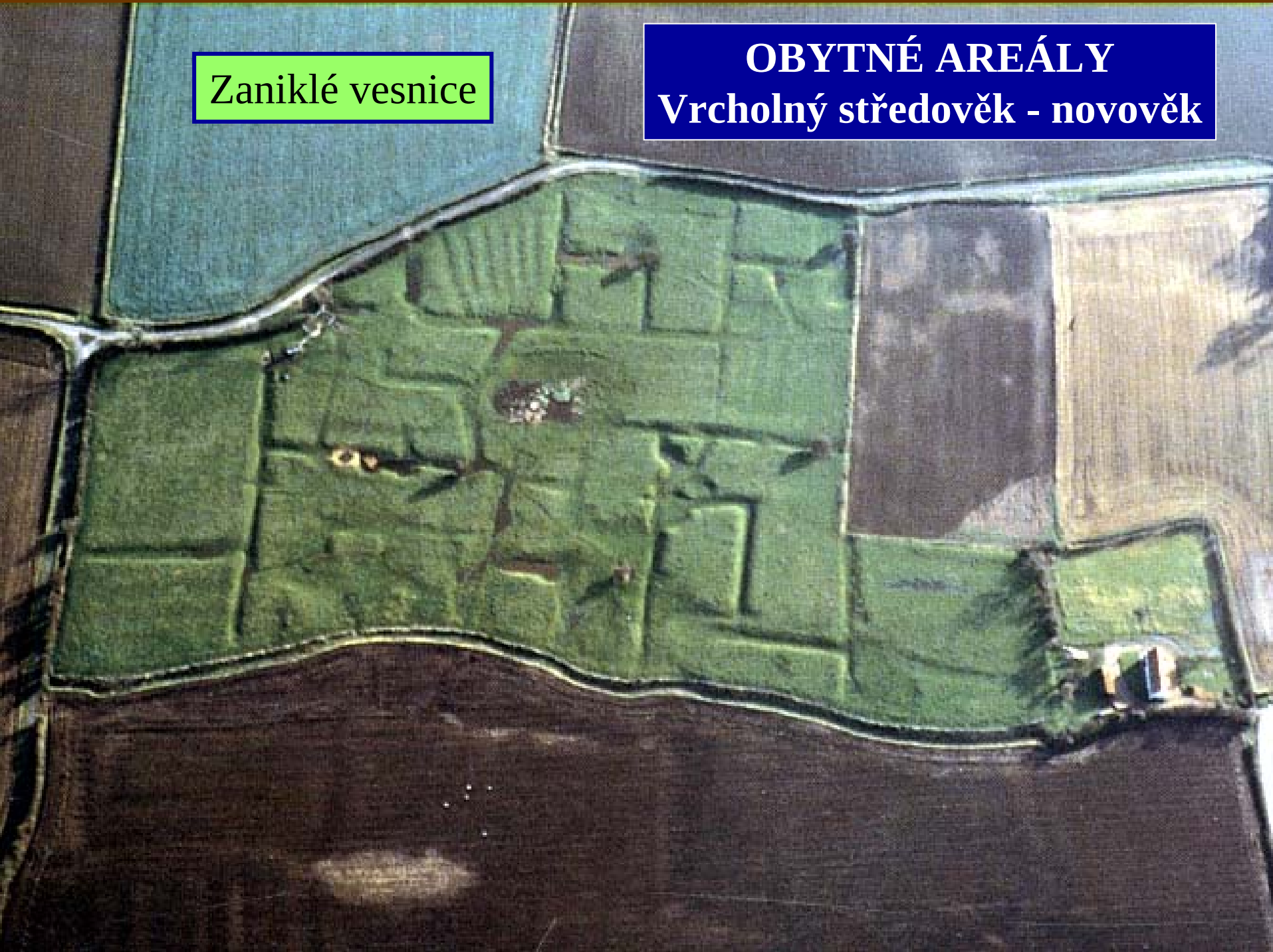

Jarlshof
(Shetlandy)

Zaniklé vesnice

OBYTNÉ AREÁLY
Vrcholný středověk - novověk

Výzkum zaniklých středověkých vesnic (ZSV): Svídna (1967-73)

Pfaffenschlag

Černokostelecko

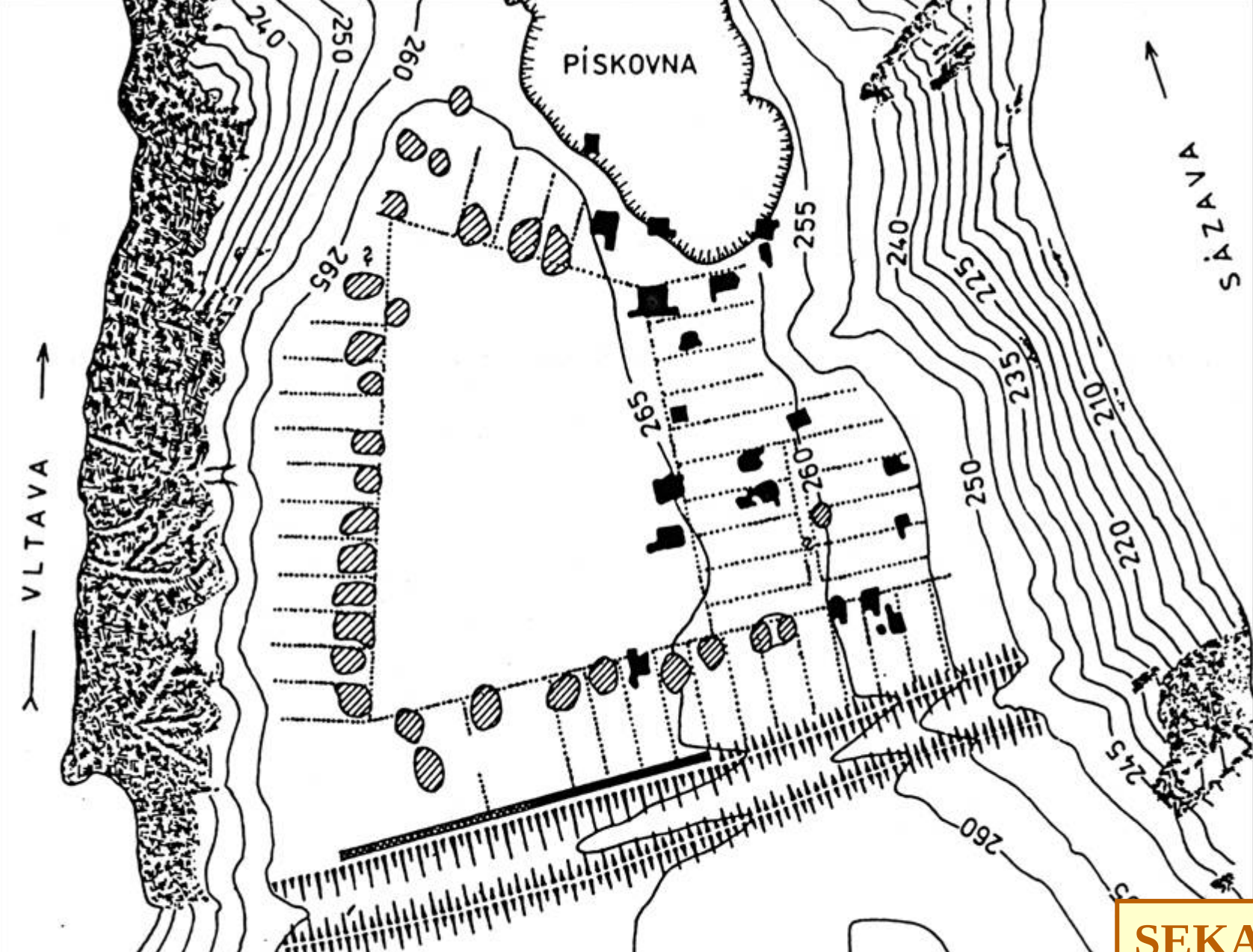
Drahanská vrchovina

Destruované usedlosti – obytné domy (konvexní vyvýšeniny s centrál. vkleslinami);
sklepy, studny, sýpky, sušárny, mlýny, rybniční hráze
kostely
panská sídla

Města: Sekanka u Davle: zaniklé městečko kláštera Ostrov

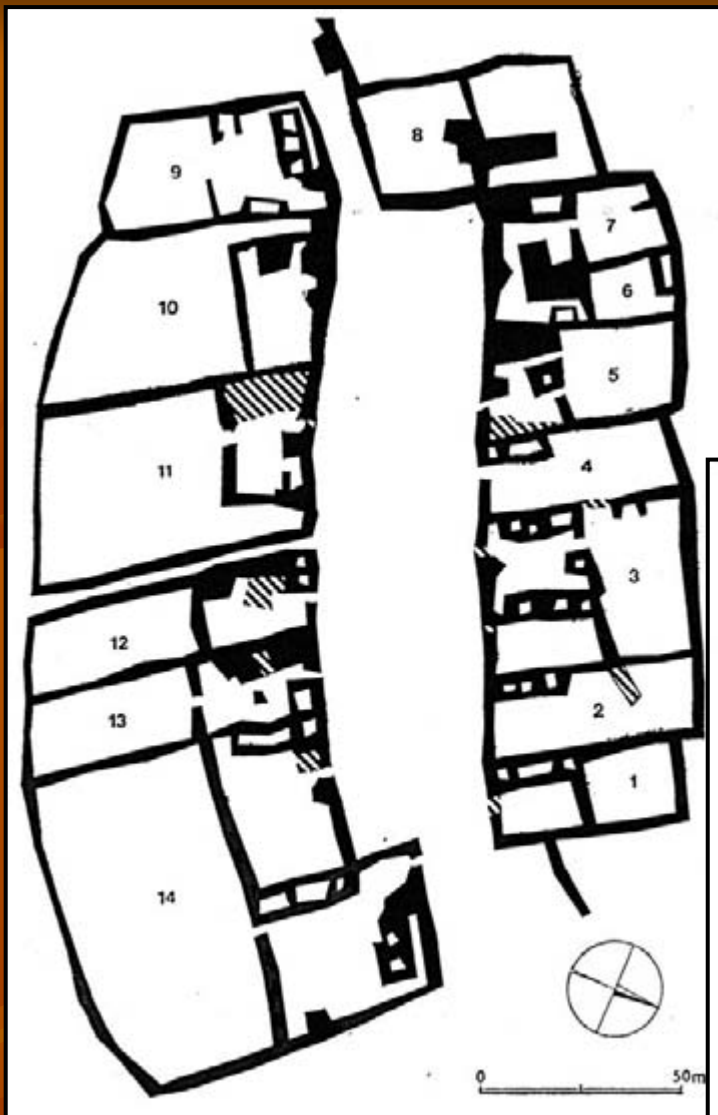

struktura městské obce s rozměřenými parcelami a náměstím; ostrožna nad soutokem Vltavy a Sázavy. Zánik: konec 13. stol.
Pravoúhlé terénní deprese zahloubených domů

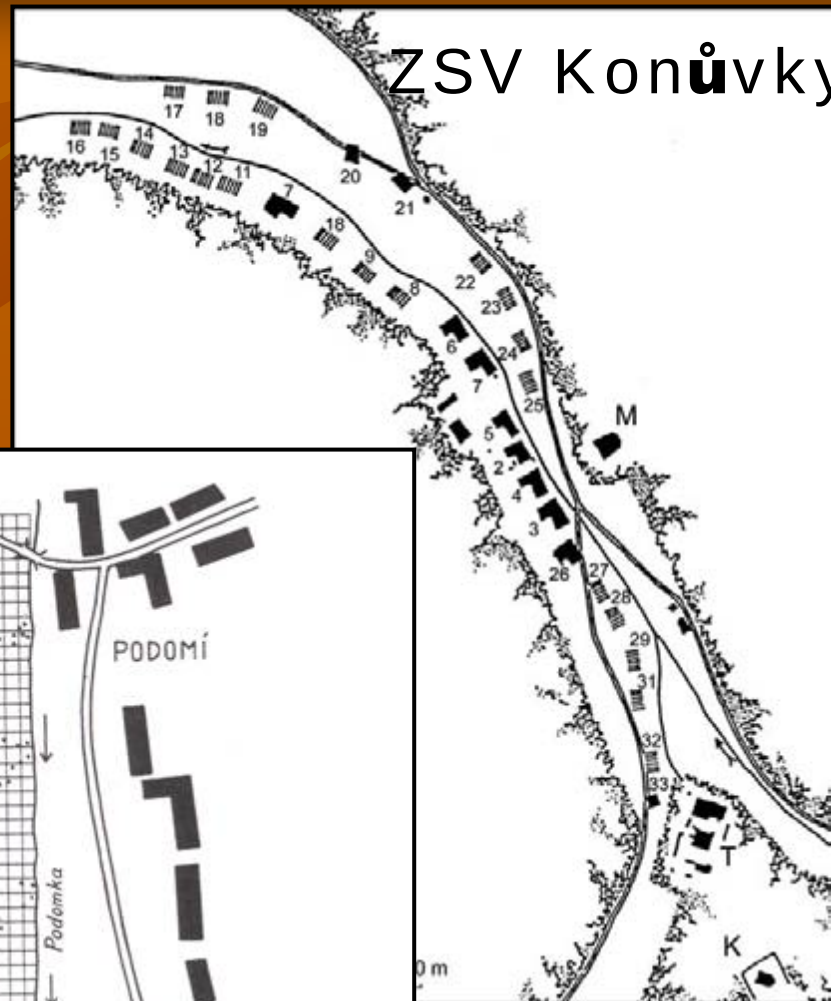

SEKANKA

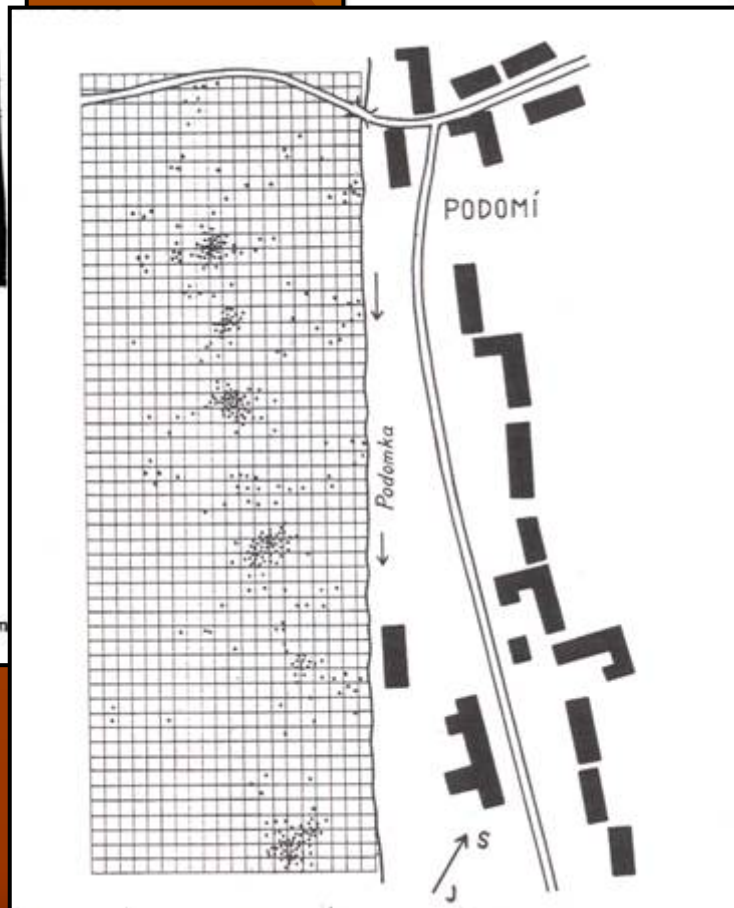
Šrafovaně znázorněny objekty zjištěné povrchového průzkumem (k.ú. Hradištko, okr. Praha-západ)

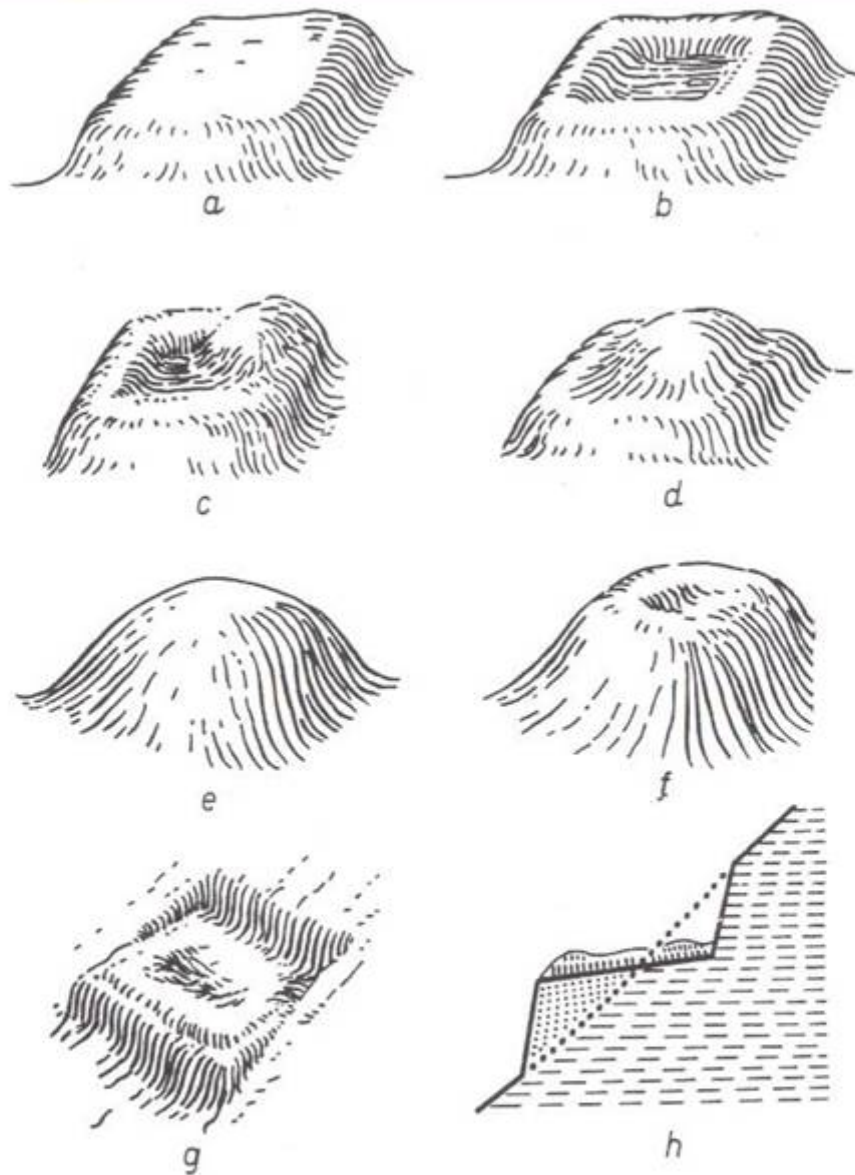
ZSV Svídna

ZSV Konůvky

ZSV Podomí

Obr. 3.
Stopy po staveních (domech).
Čtyřúhelníkový relikť: a) s plošinou b) s vkleslinou c) s vkleslinou a vyvýšeninou po ohništi d) s centrální konvexitou.

Kupovitý relikť: e) s konvexitou f) s centrální vkleslinou. - Relikť ve svahu: g) typická forma h) totéž v průřezu

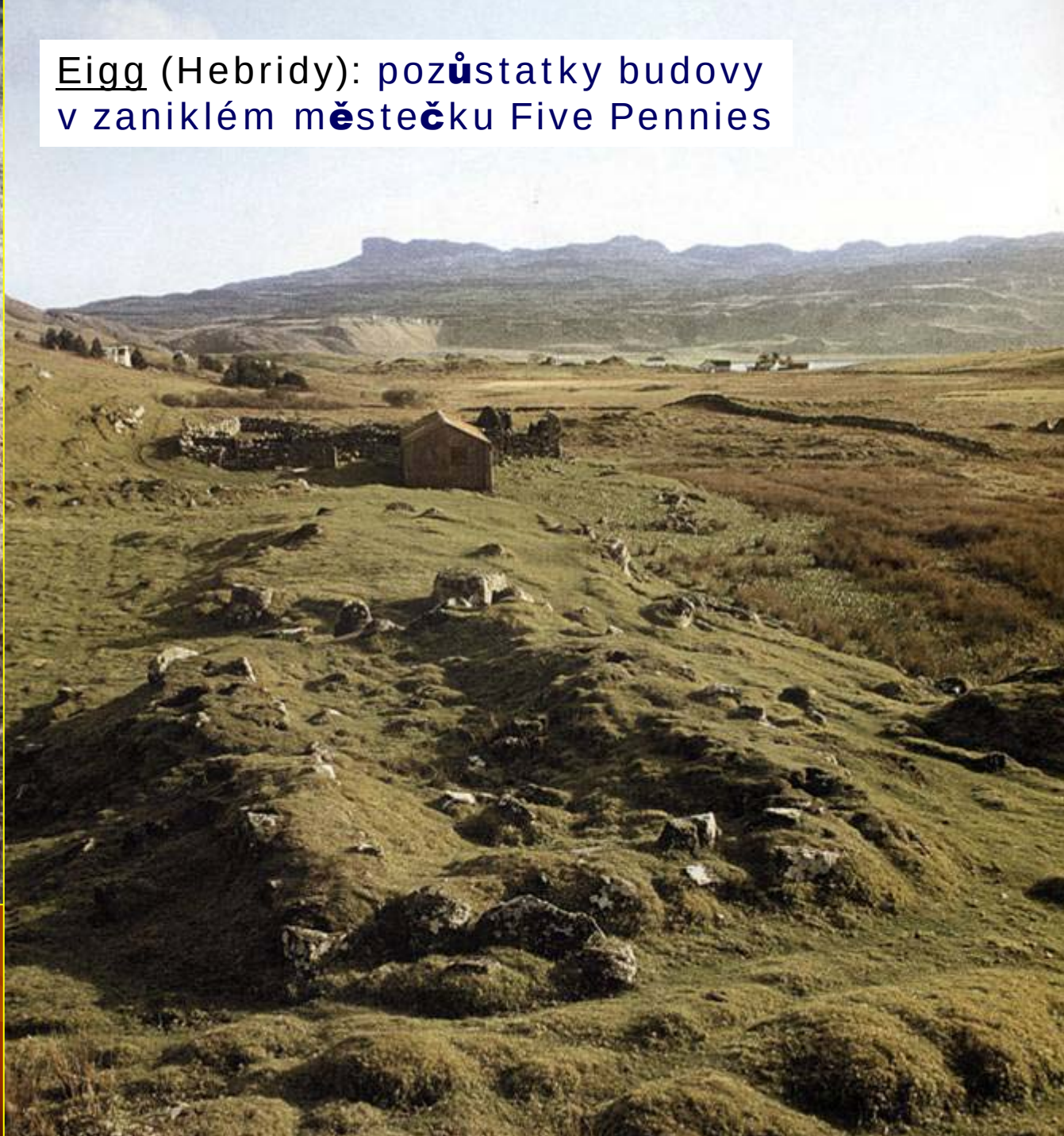
Westing (Shetlandy)

Eigg (Hebridy): pozůstatky budovy
v zaniklém městečku Five Pennies

Glenmuick (Skotsko)
městečko opuštěné
na konci 18. stol.

Eigg (Hebridy):
vesnice opuštěná
v pol. 19. stol.

Zaniklé hrádky a tvrze

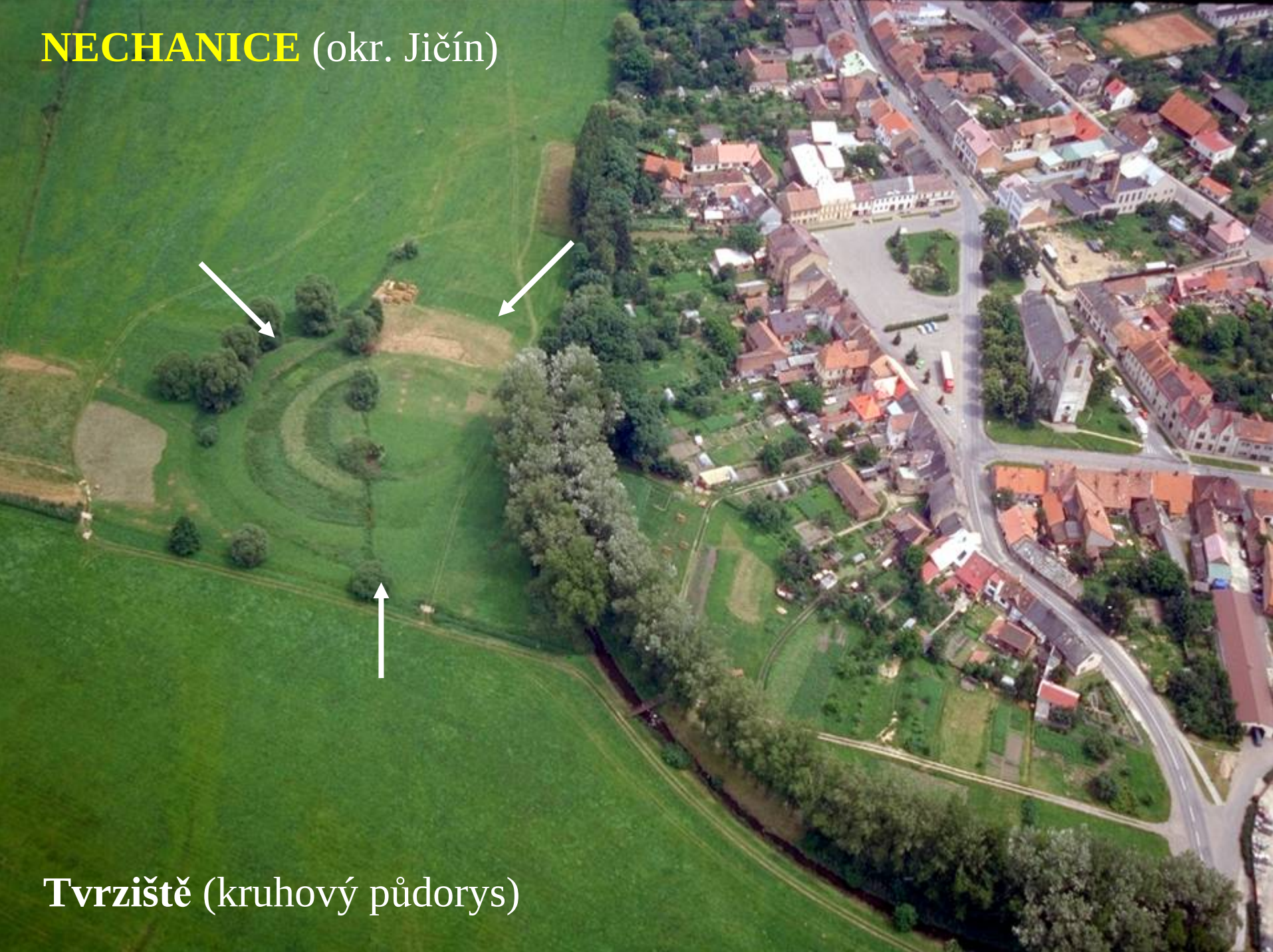

ORLOVICE (okr. Vyškov)

Hradiště a zaniklý hrad johanitů

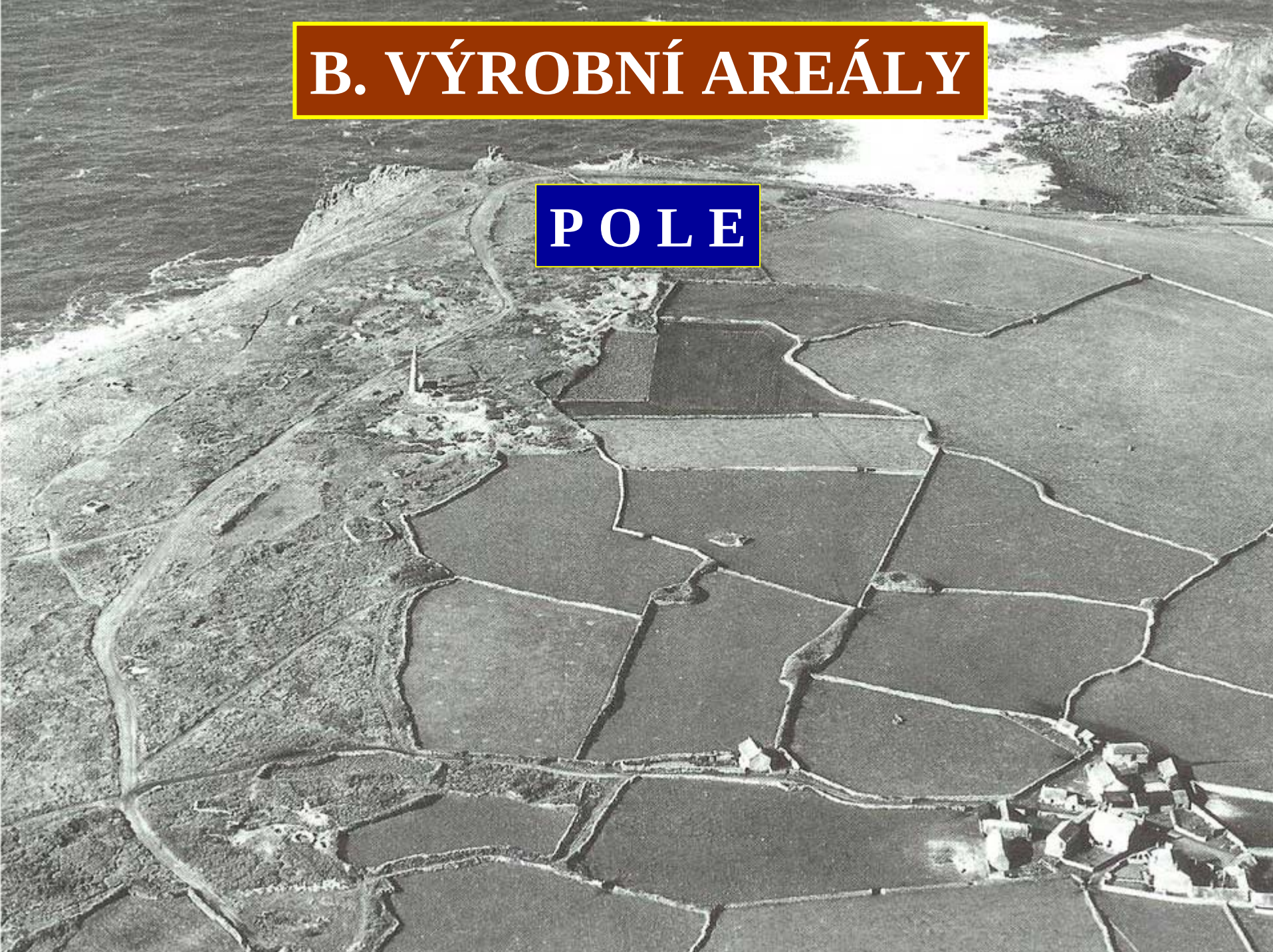
NECHANICE (okr. Jičín)

Tvrziště (kruhový půdorys)

B. VÝROBNÍ AREÁLY

POLE

Dartmoor (Anglie): koaxiální parcely pravěkých polí

termín zaveden O.G.S. Crawfordem;
poprvé tento typ památky objeven v Nizozemí
(provincie Drenthe) Johanem Picardtem (1600-1670);
v Anglii poprvé popsán W. Stukelym

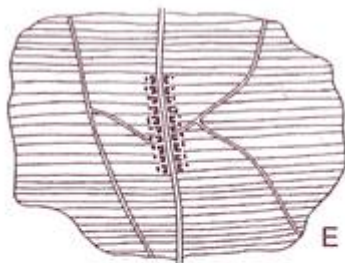

Rozšíření tzv.
keltských polí
v Evropě

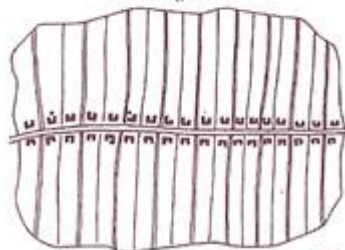
A

E

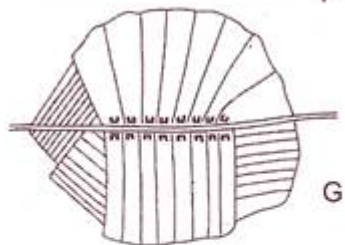
B

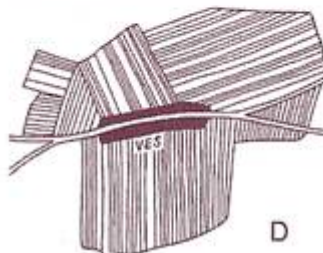
F

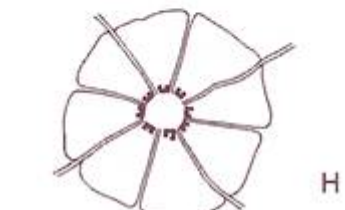
C

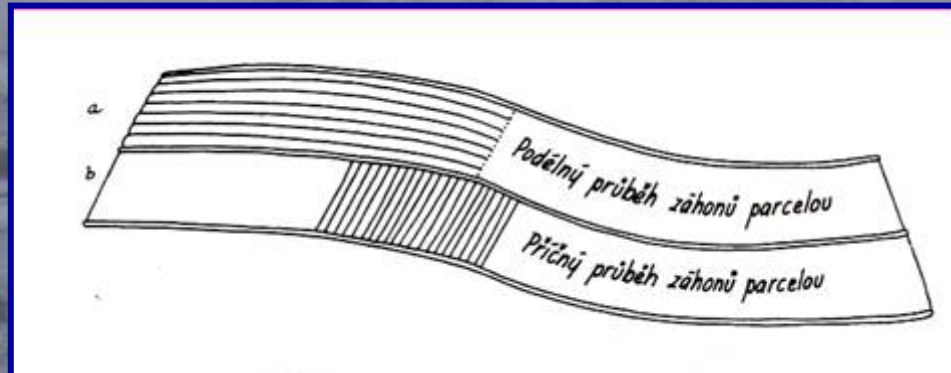
G

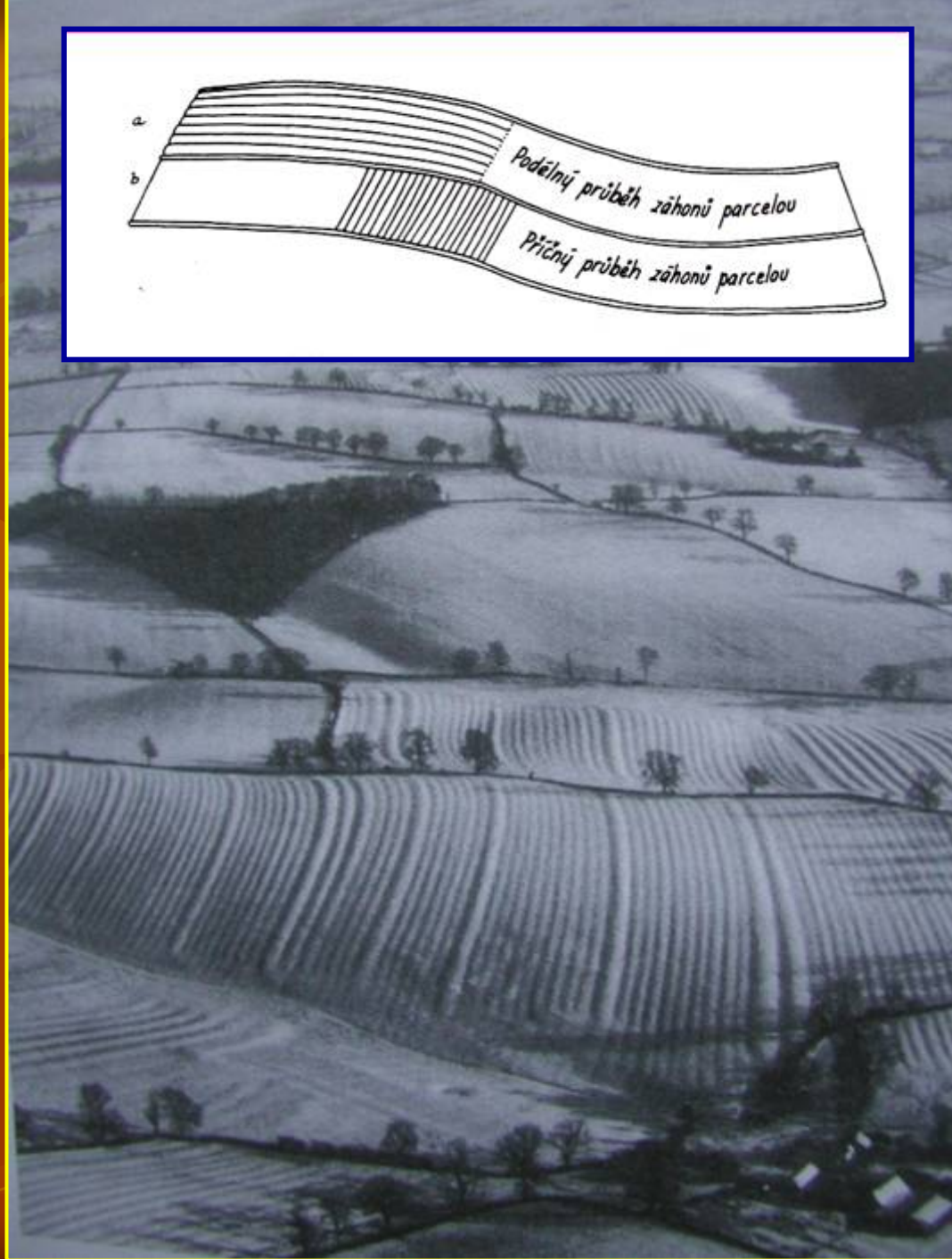
D

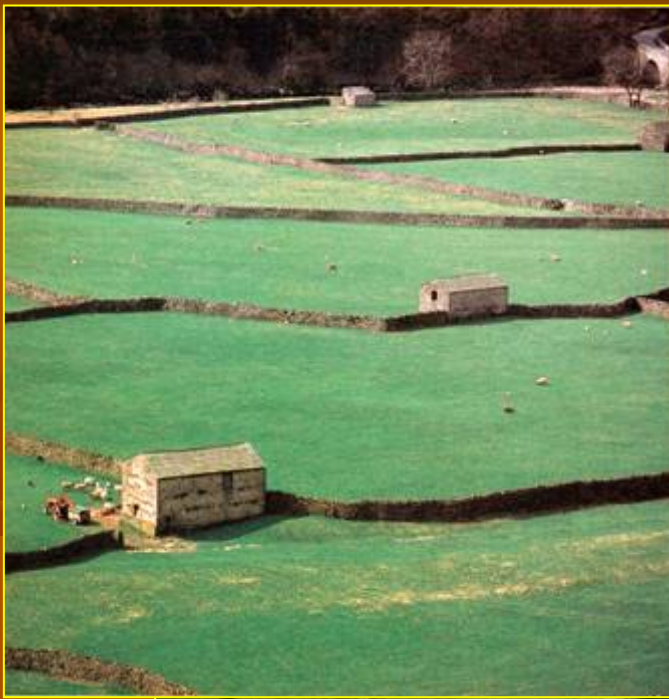
H

Vrcholně středověká
a raně novověká plužina

Yorkshire Dales (Anglie) (16. – 18. stol.)

**Římské centuriační soustavy
(rozdělení polí): Tunisko**

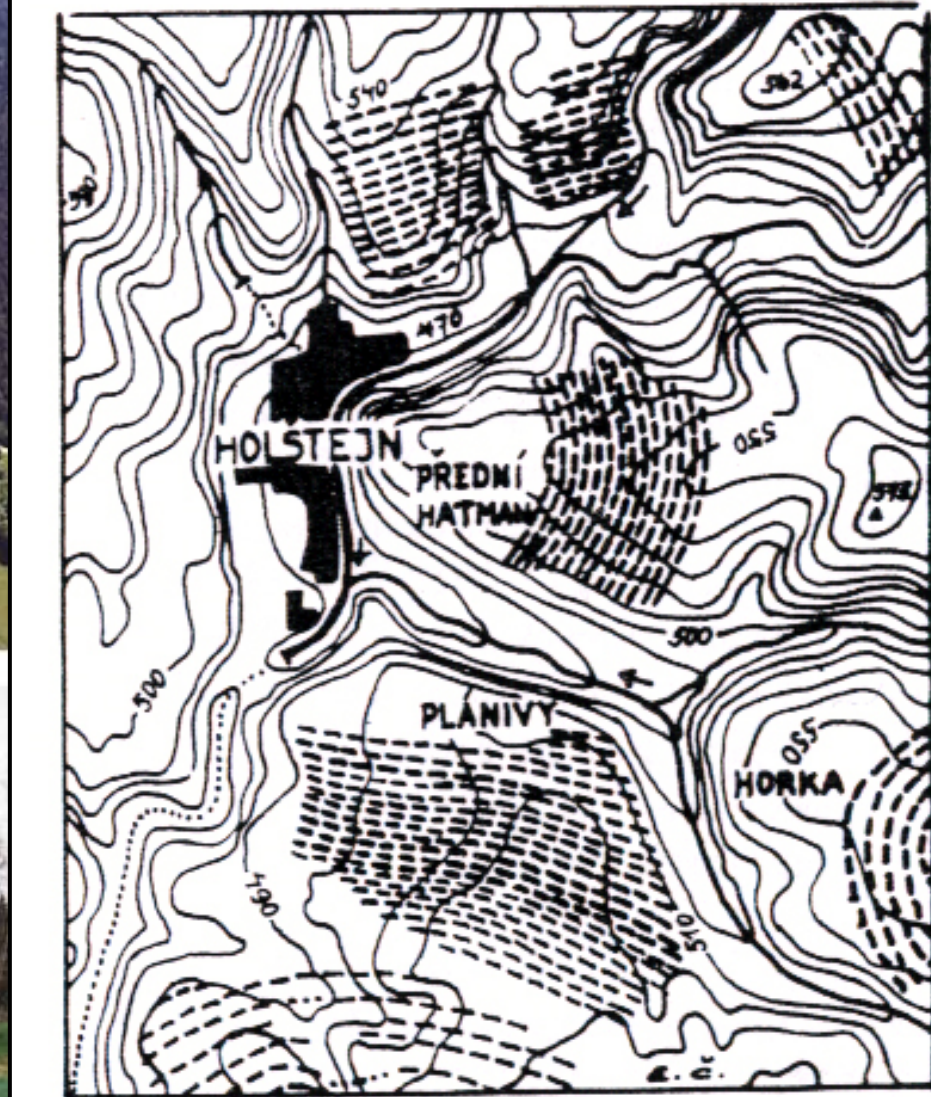

Kozákov (okr. Semily)

Kvilda-Zahrádky (o. Prachatice)

zaniklá plužina
(Dražanská vrchovina)

Snos kamení

TĚŽBA A DOBÝVÁNÍ SUROVIN

RUDNÍ REVÍR HAVÍRNA-Štěpánov

Zakladatel české montánní archeologie: **J. KUDRNÁČ**

1967 – archeologický výzkum středověkého mlýna na rozemílání zlatonosného křemene v Písku (Otava); začátek systemat. výzkumu rýžování a hlubinné těžby zlata v pravěku-středověku.

Před tím: **K. Žebera** (30. léta 20.stol. – neolitická těžba vápence v Bílém Kameni u Sázavy).

Další významné výzkumy: eneolitická těžba zelených spilitů (Vrané n.Vlt.);
exploatace porcelanitu na výrobu štípané a broušené industrie, sapropelitu (N.Venclová) silicitů (rohovce, křemence – M.Oliva).

Současnost: K. Nováček (interpretace hornických technologií, sídelní struktura hornických oblastí, kulturní identita horníků, ekologické problémy exploatace)

MONTÁNNÍ ARCHEOLOGIE

Archeologie výrobních zařízení

Základní typy reliktů po těžbě surovin

A- **kutací objekty**

A1-2 – zjišťovací a ověřovací
rýhy

A3 – kutací jámy

B – **povrchová těžba**

C – **přípovrchová těžba**

C1 – obval

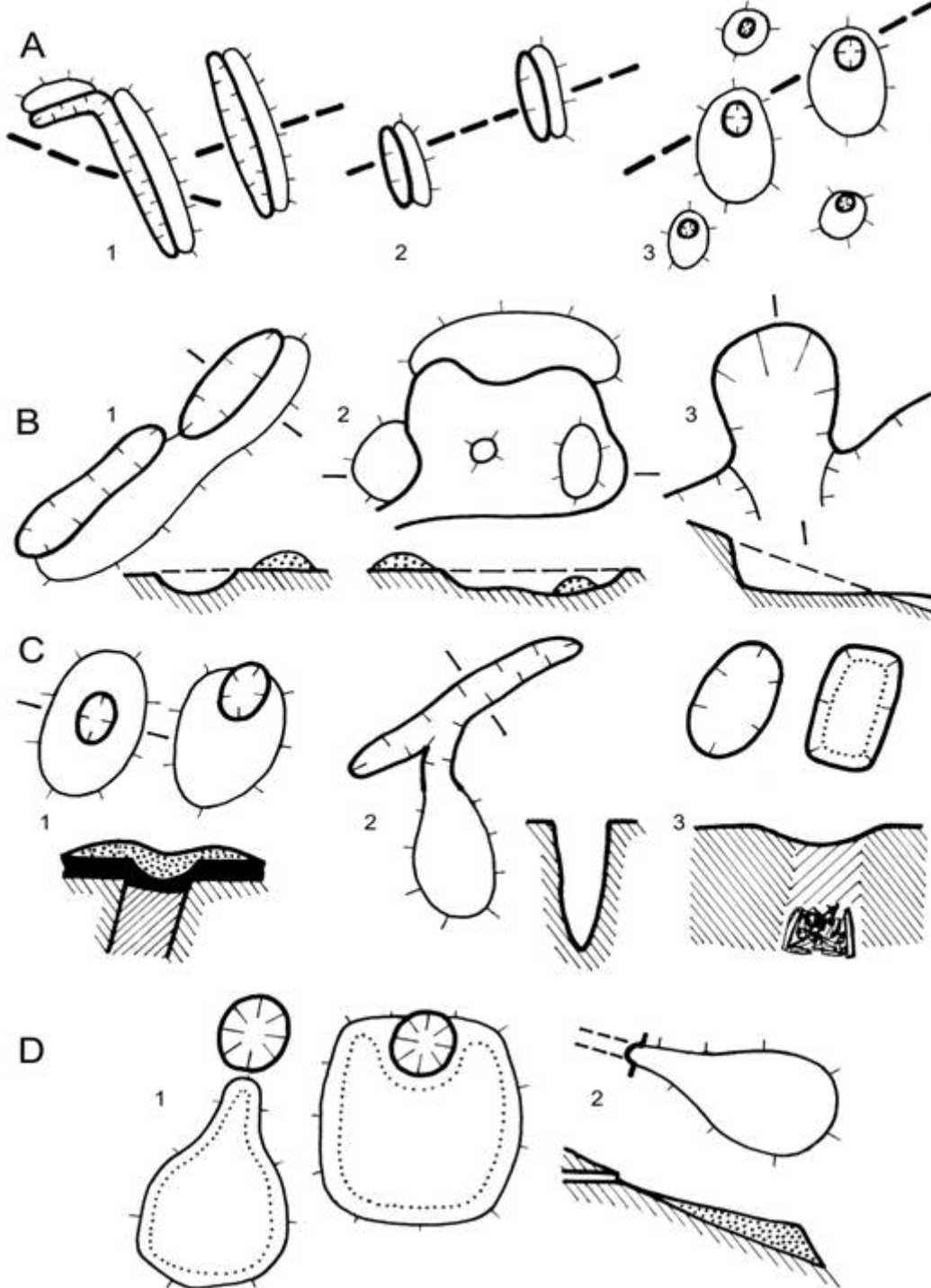
C2 – úklonná šachta

C3 – propad (sesednutí poddo-
lovaného prostoru)

D – **hlubinná dobývka**

D1 – relikt těžební jámy

D2 – dědičná štola

Povrchové stopy
po těžbě olova

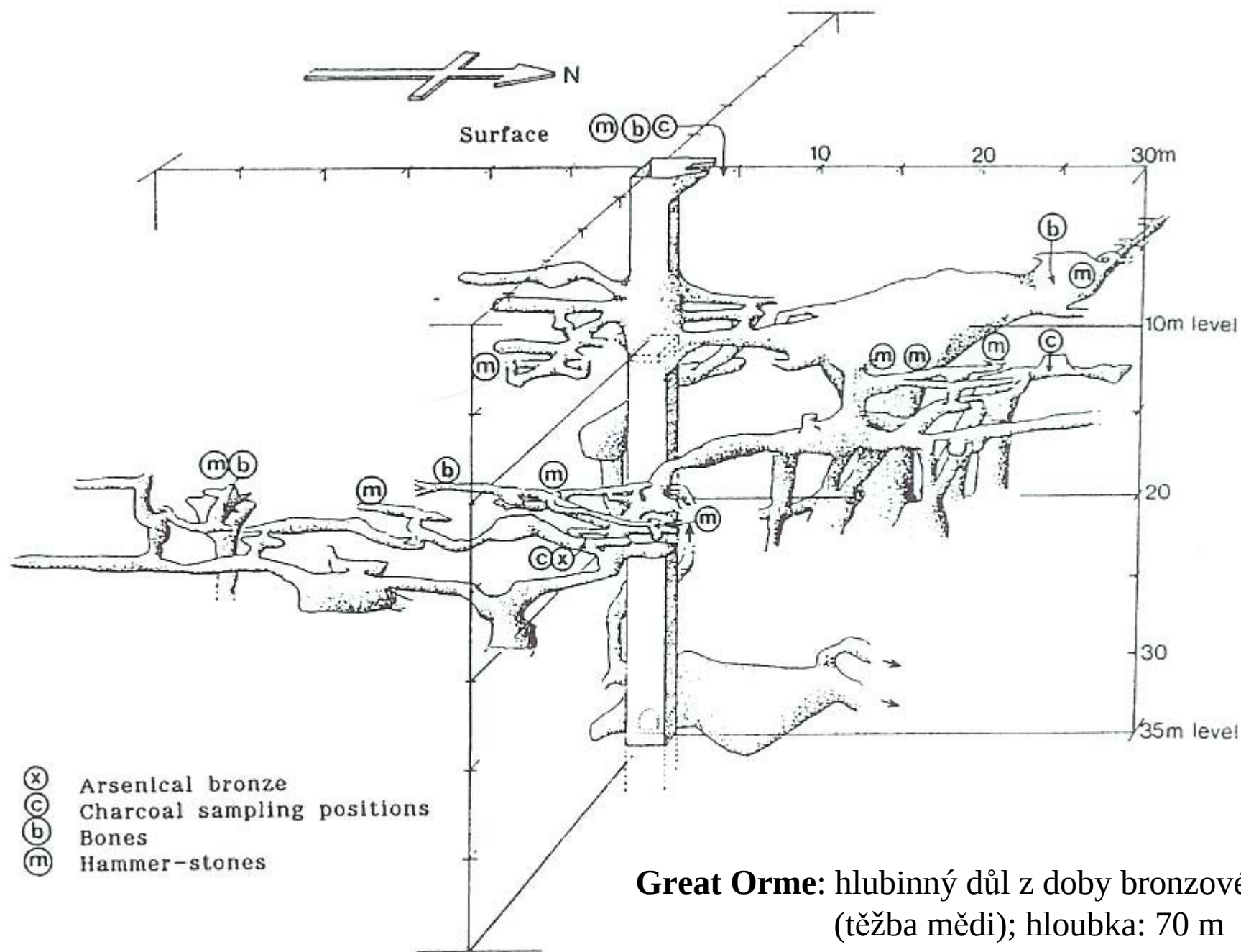
Grimes Graves

Hlubinné dobývání

BACKFILLED GALLE

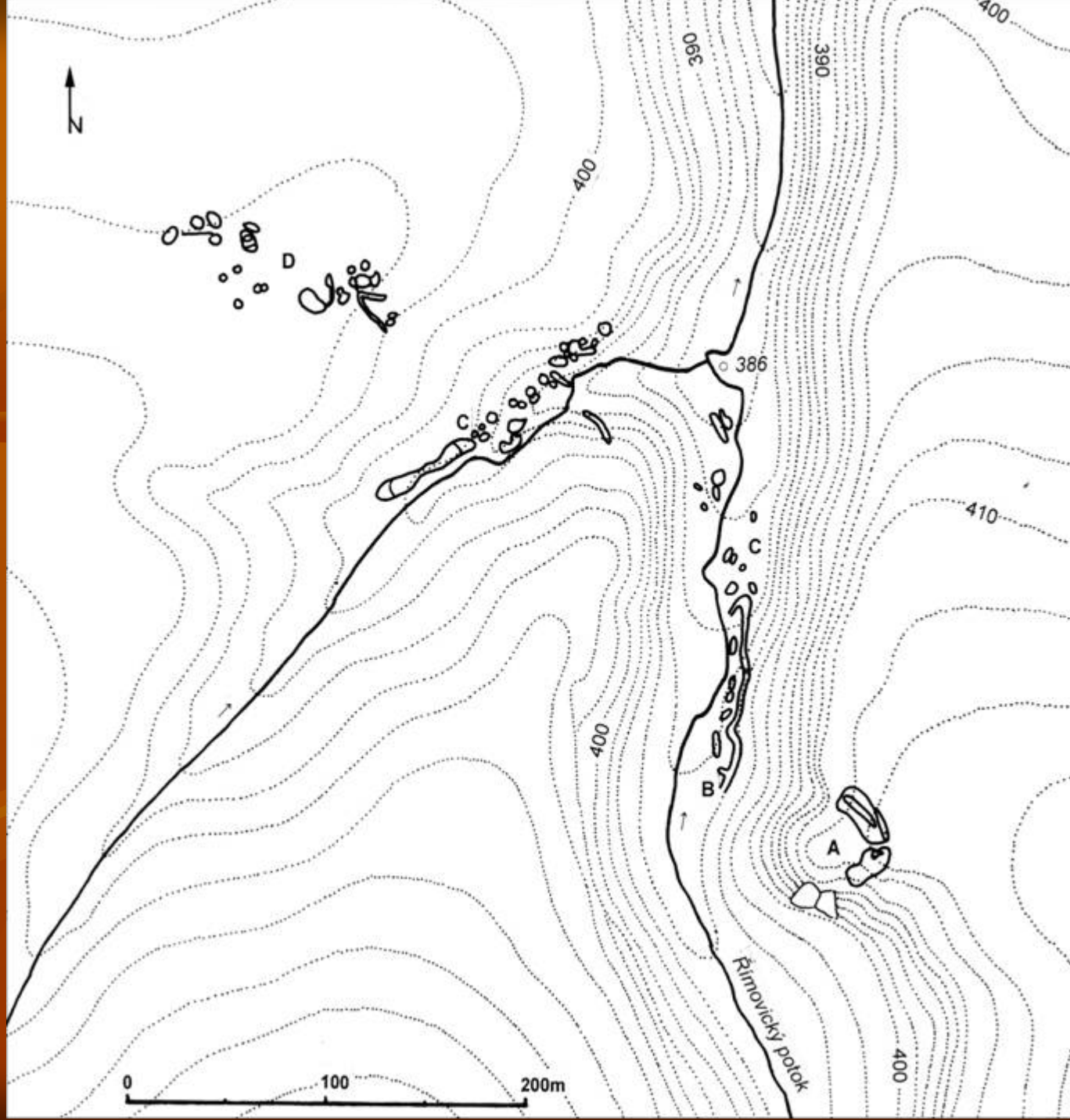

Great Orme: hlubinný důl z doby bronzové
(těžba mědi); hloubka: 70 m

ŘÍMOVICE

(okr. Havl. Brod)

Hornický okrsek
s pozůstatky sejpů
(C) a podpovrchové
těžby
A – valem opevněná
poloha

Těžební areál na Kozím hřbetě
(Dolní Podluží, CL/DC)

Povrchová a hlubinná dobývka

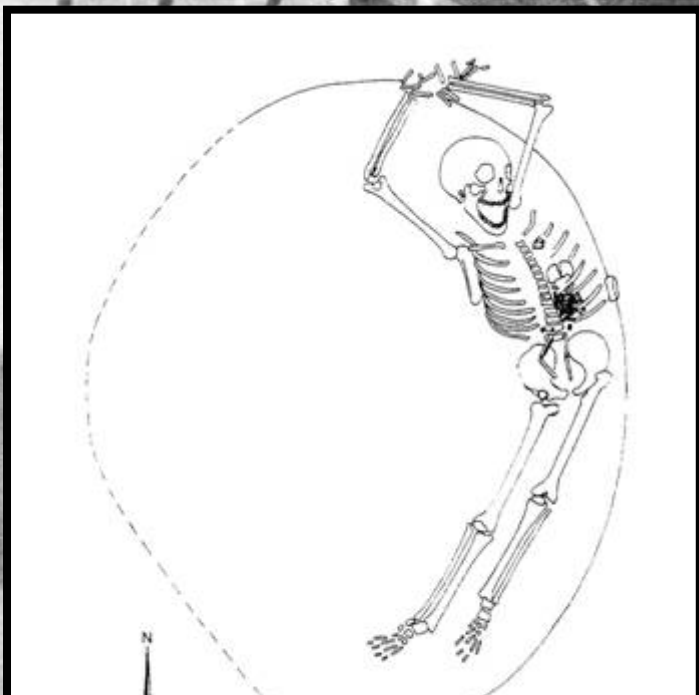
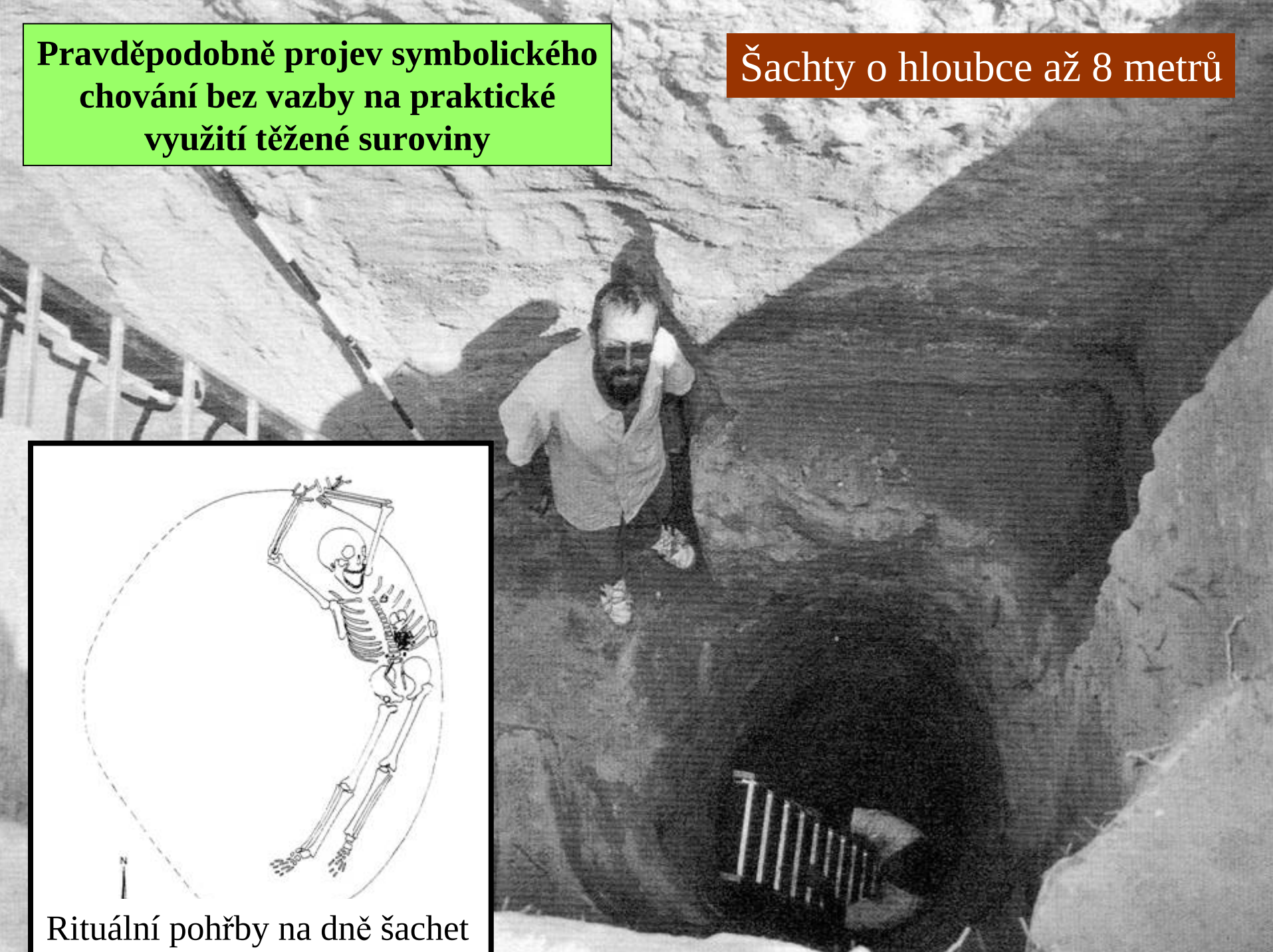
TĚŽEBNÍ OBLAST *KRUMLOVSKÝ LES*

Těžba jurského rohovce v jedné z největších a nejzachovalejších evropských pravěkých těžebních oblastí (ml. neolit – doba laténská)

**Pravděpodobně projev symbolického
chování bez vazby na praktické
využití těžené suroviny**

Šachty o hloubce až 8 metrů

Rituální pohřby na dně šachet

Blatná (okr. Strakonice)
sejpy po rýžování zlata

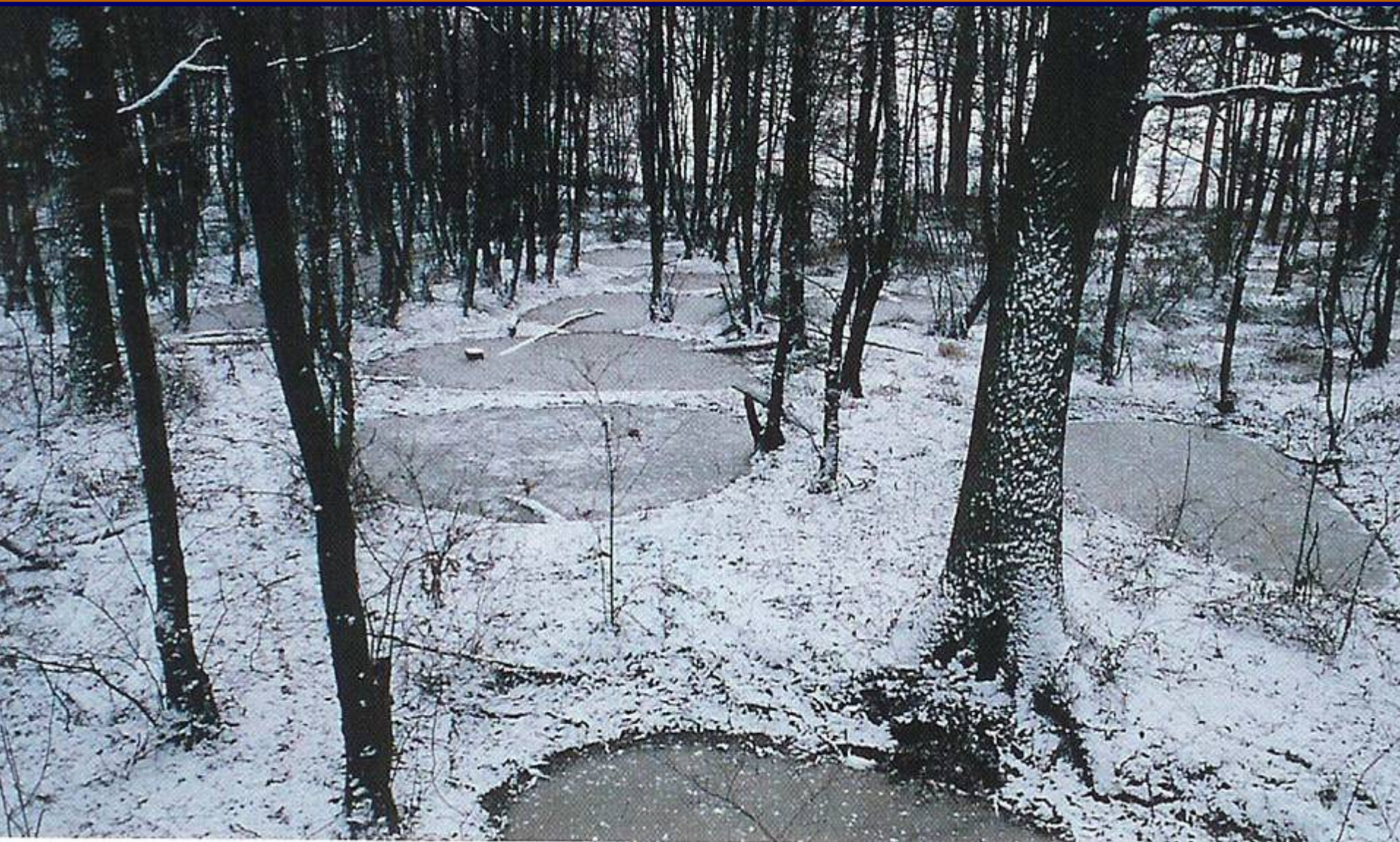
Zlatá hora u Kocelovic (okr. Strakonice)
odvaly po těžbě zlata

Hájská (okr. Strakonice)
rýžoviště zlata (sejpy, tůně)

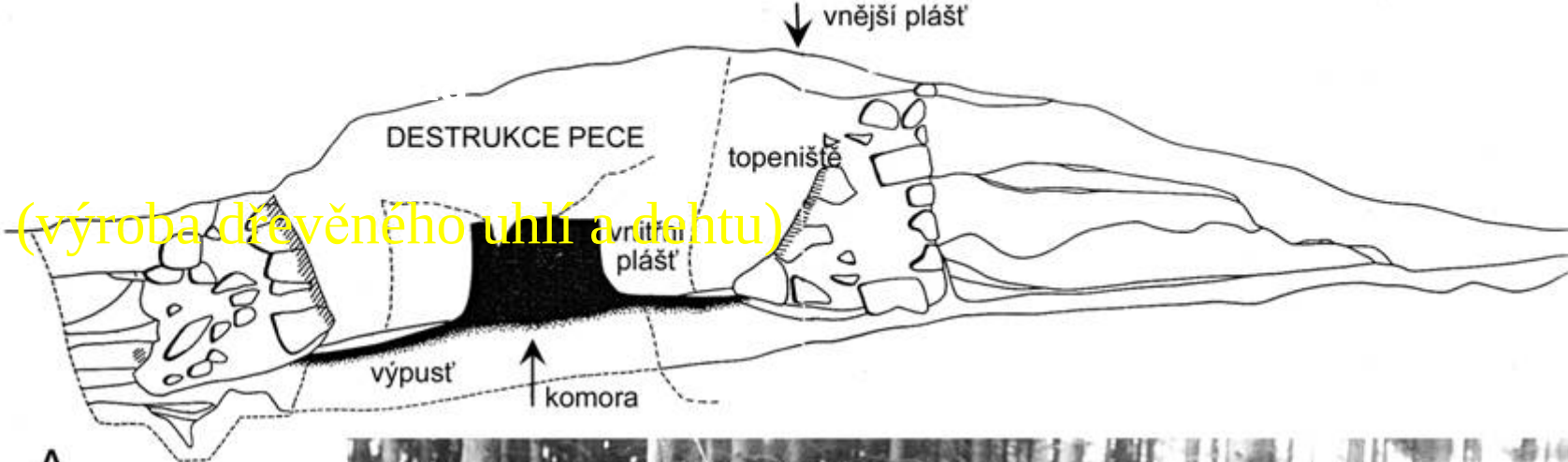
Jámy pro máčení lněných vláken (proces změkčování)

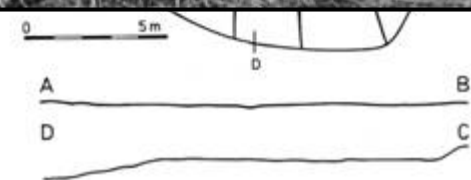

Produkce žernovů: opuštěné lomy
u Žernosek (LT)

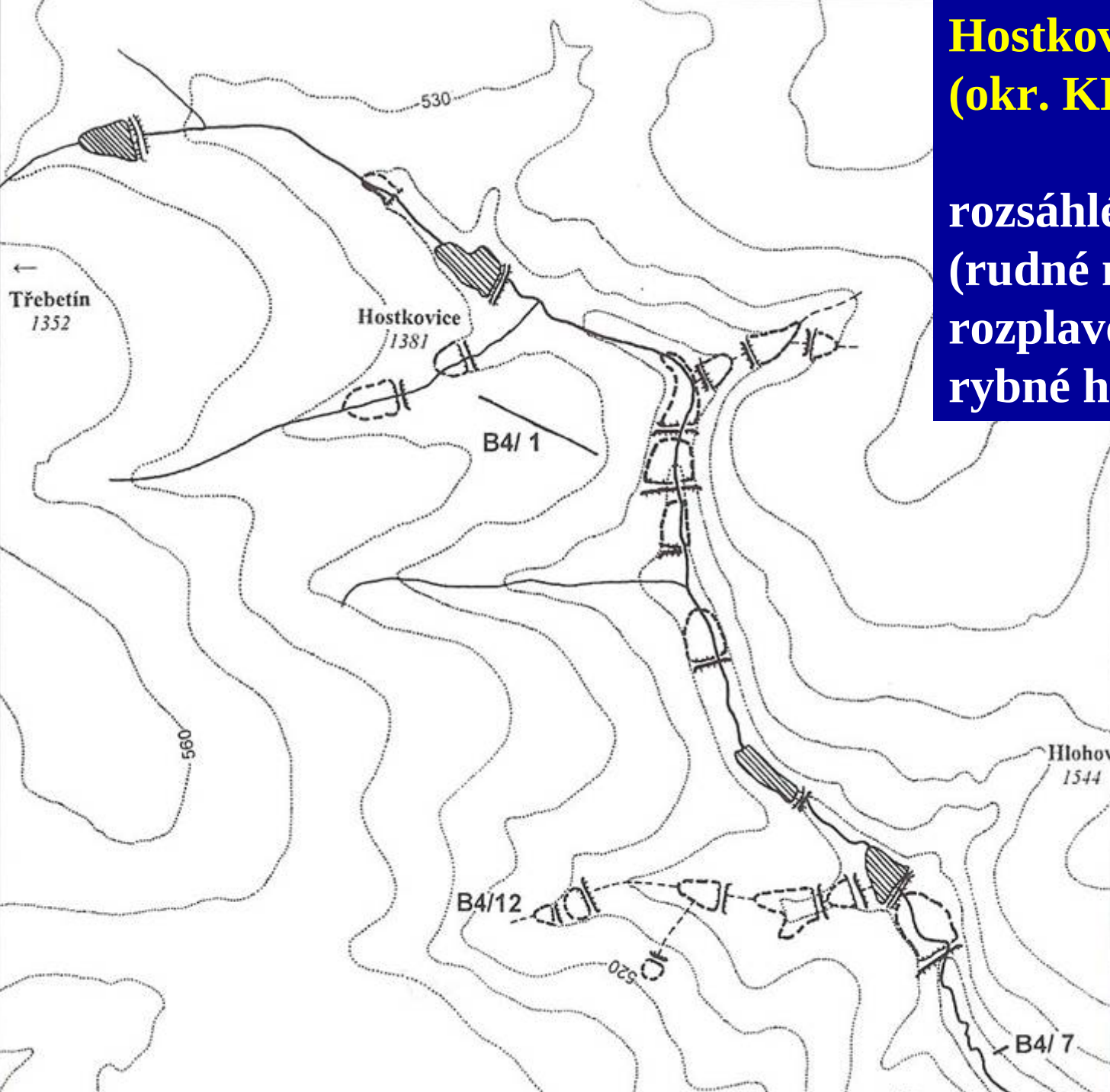

Obr. 29.
Milířisko

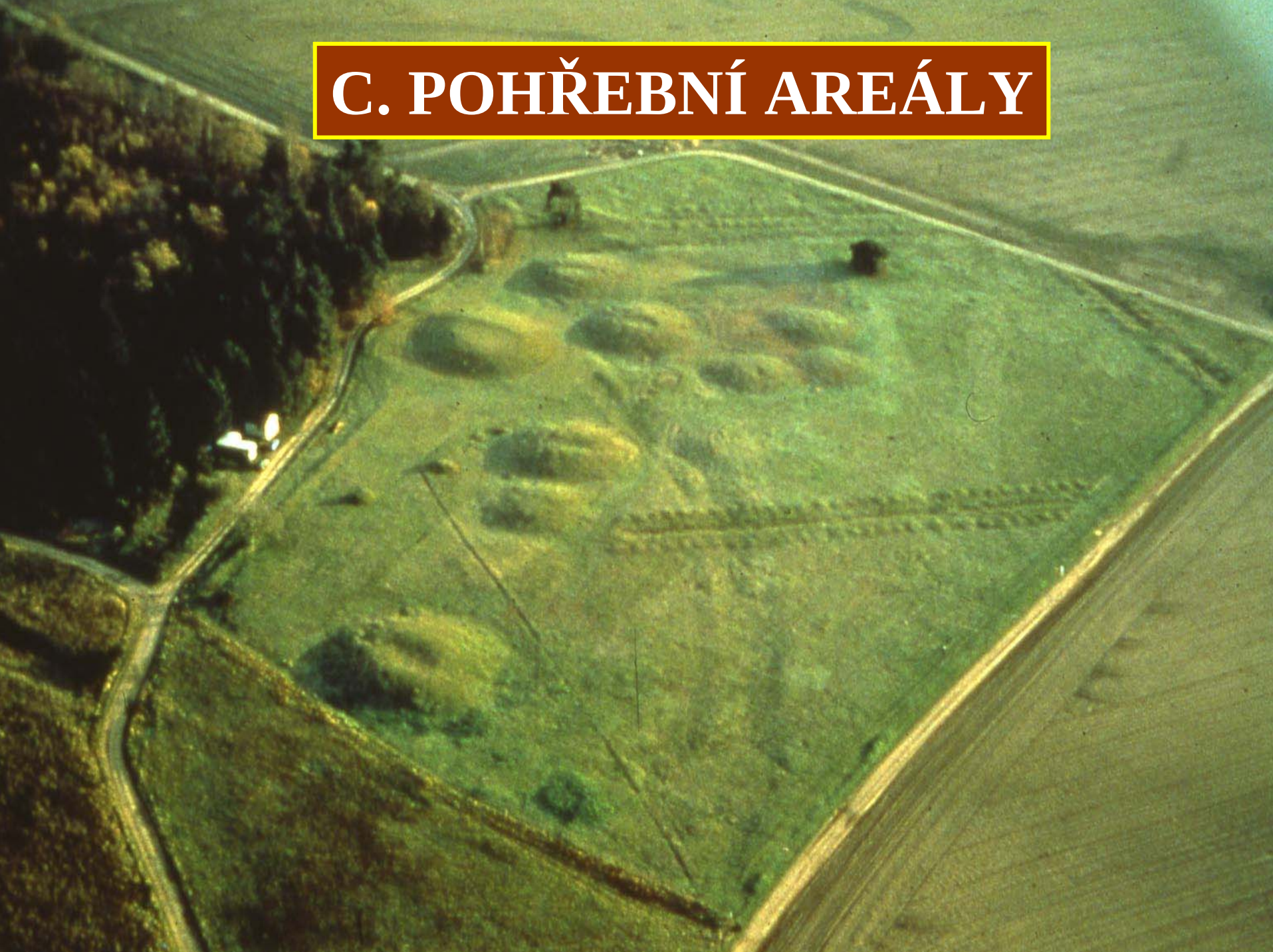

Hostkovice (okr. KH)

rozsáhlé vodní dílo
(rudné mlýny -
rozplavování horniny?,
rybné hospodářství?)

C. POHŘEBNÍ AREÁLY

Pravěké a raně středověké pohřbívání **MOHYLY**

Mohyla: v reliéfu zachovaný objekt pohřebního charakteru

PŮDORYS: oválný protáhlý

kruhový

lichoběžníkový

čtvercový

Rozměry mohyl: do cca 20 metrů průměr půdorysu
(u nás) 50 – 200 cm výška

Velké mohyly: Mochov, Rudná, Libomyšl ???

Největší mohyla v Evropě: Silbury Hill (jižní Anglie), 170/40 m

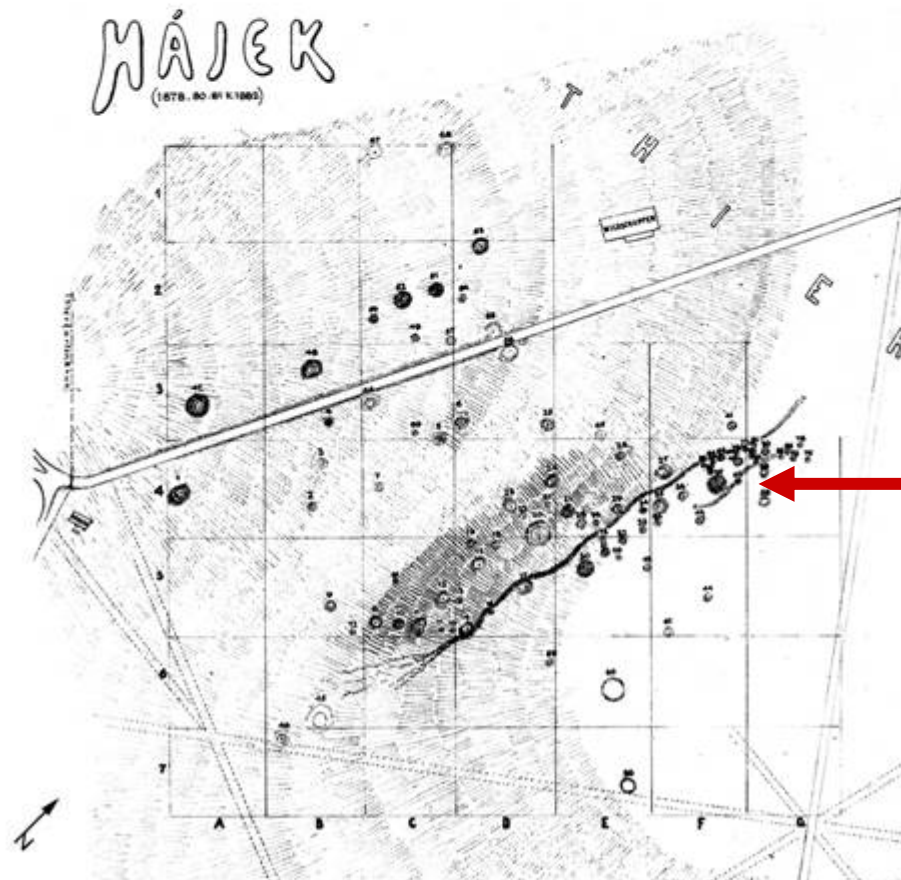
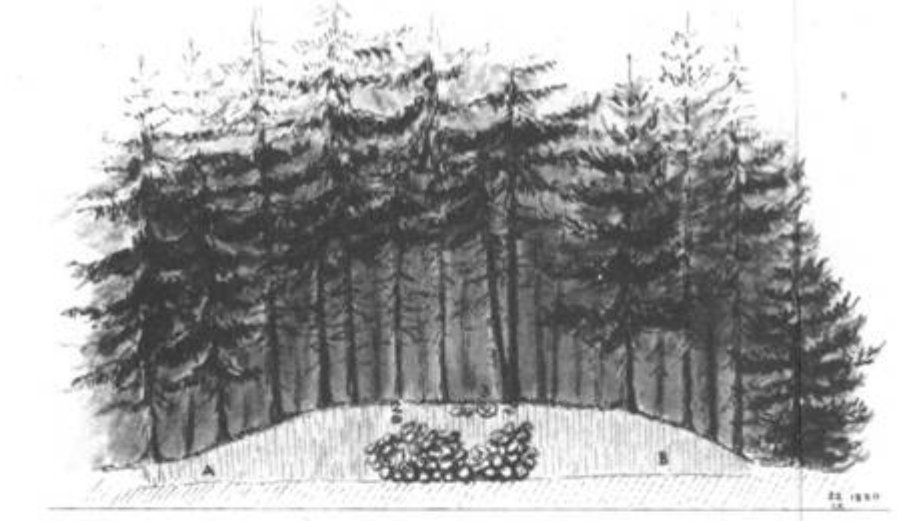
Mohylníky: řadové, skupinové.

Velikost našich mohylníků:

většinou několik jednotlivých mohyl či několik desítek,
výjimečně několik set (300-400, např. Křtěnov u ČB).

Možná záměna v terénu: milířiska, snosy kamene, vývraty

ŠŤÁHLAVY (okr. Plzeň-jih)
řez mohylou a plán mohylníku
(výzkum 1878-82: F.X. Franc)

Velikost čtverce v síti: cca 66 m

BOWL BARROW

BOWL BARROW WITH DITCH

BOWL BARROW WITH DITCH AND OUTER BANK

BELL BARROW

BELL BARROW WITH OUTER BANK

BELL-DISC BARROW

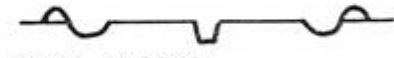
DISC BARROW

SAUCER BARROW

PLATFORM BARROW

RING BARROW

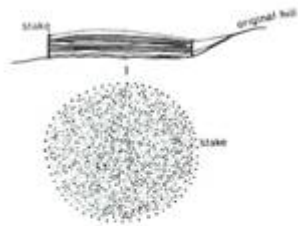

POND BARROW

DIAGRAMS OF PROFILES OF ROUND BARROWS

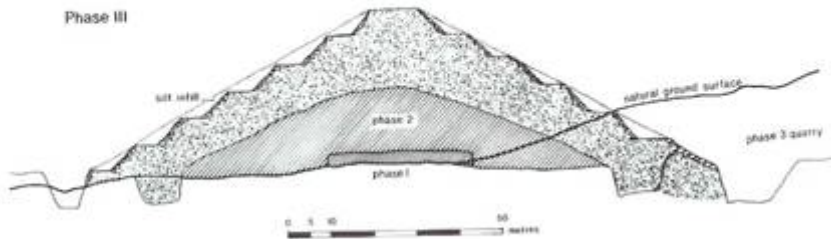
Phase I

Phase II

Phase III

Phases 1-3 of Silbury Hill

SILBURY HILL

LIBOMYŠL

Kruhové (okrouhlé, elipsovité, oválné) mohyly

Százhalombata (Mad'arsko)

VERGINA (Makedonie)

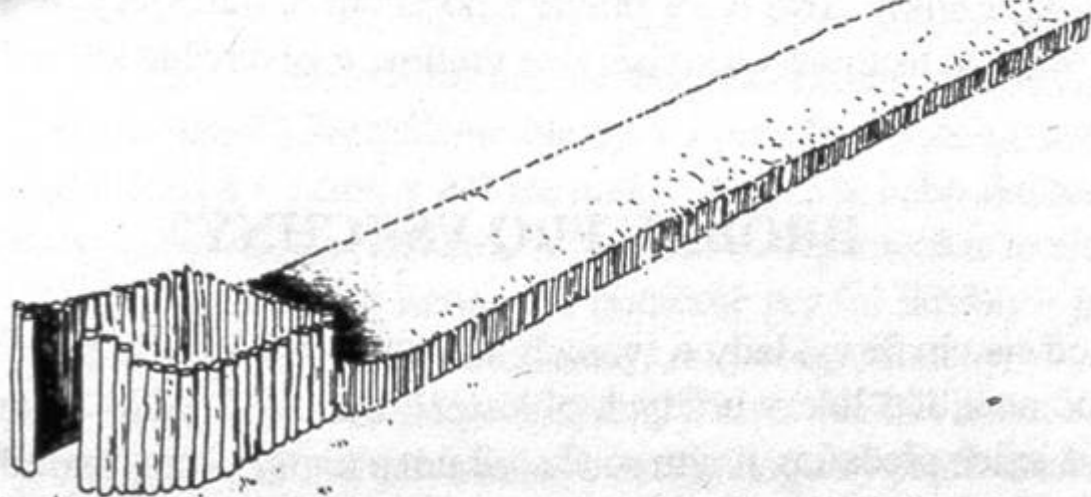
MAES HOW (Orkneje) – mohyla s dlouhou chodbou
a křížovou komorou

CAIRNS – chodbové hrobky s kamennou plentou

Chodbový hrob s obnaženou vnitřní konstrukcí (Wales)

Rekonstrukce „dlouhé mohyly“ v Březně (podle I. Pleinerové)

DLOUHÉ MOHYLY

DLOUHÁ MOHYLA po kompletním výzkumu odkryvem

West Kennet Long Barrow (3500 – 2200 BC)

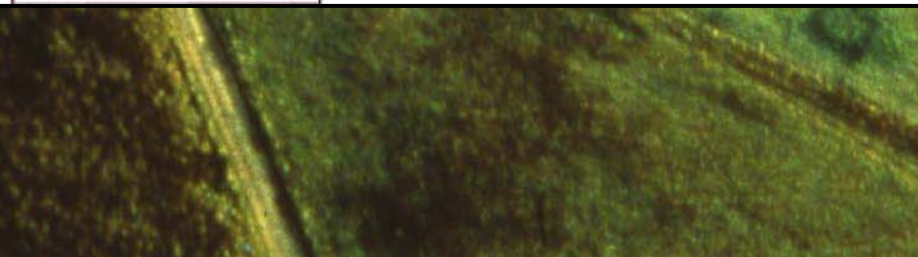
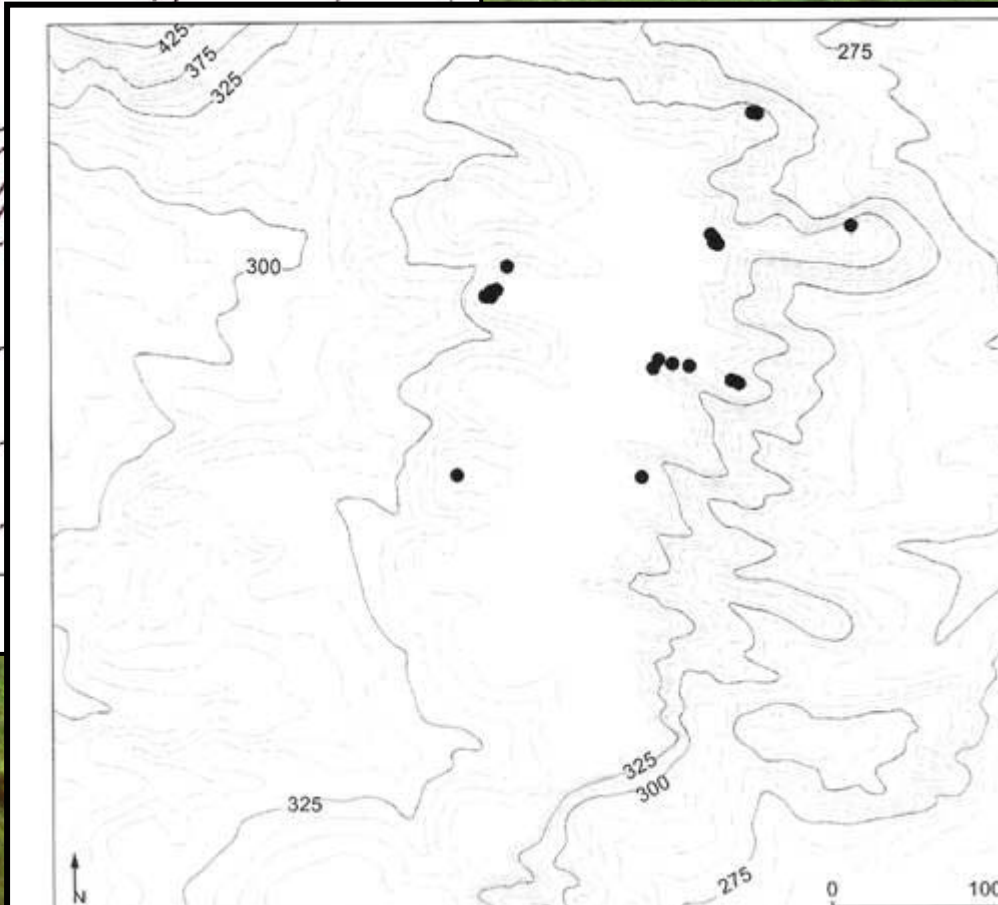
ostatky cca 50
jedinců (výzkum
1955-56: Piggot a
Atkinson)

West Kennet Long Barrow: details of the burial deposits excavated in 1955-56

MINGULAY (Vnější Hebridy): erozí
a faunaturbací obnažené mohyly

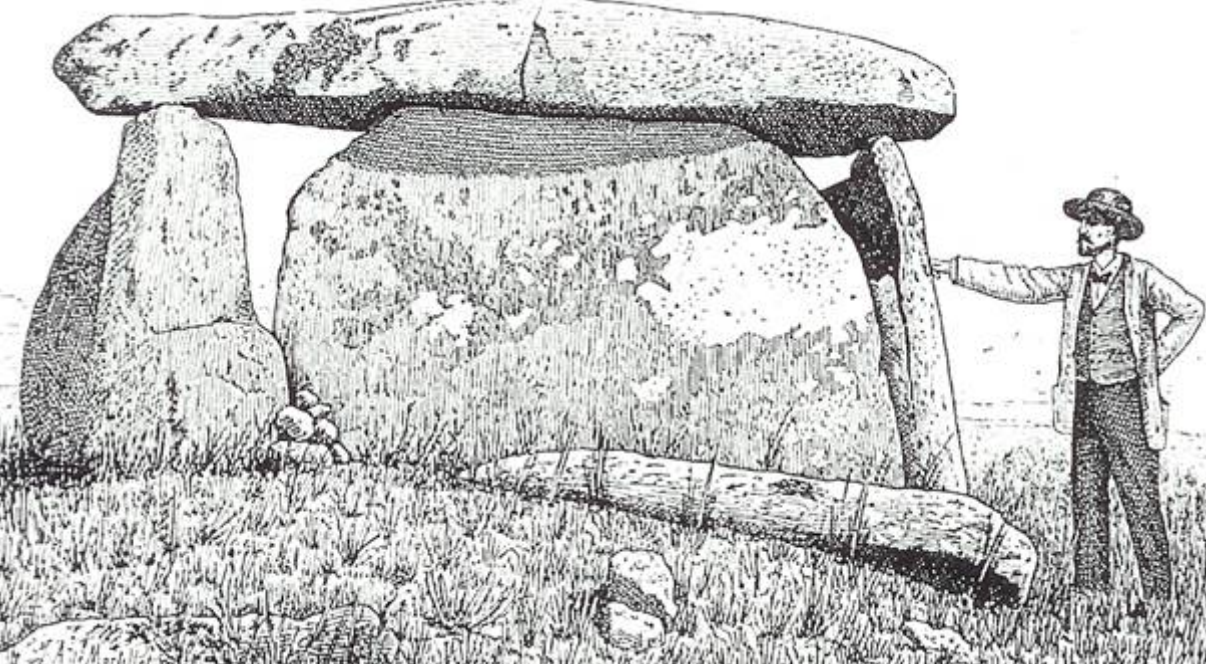

Mohyly v lese a
v otevřené krajině

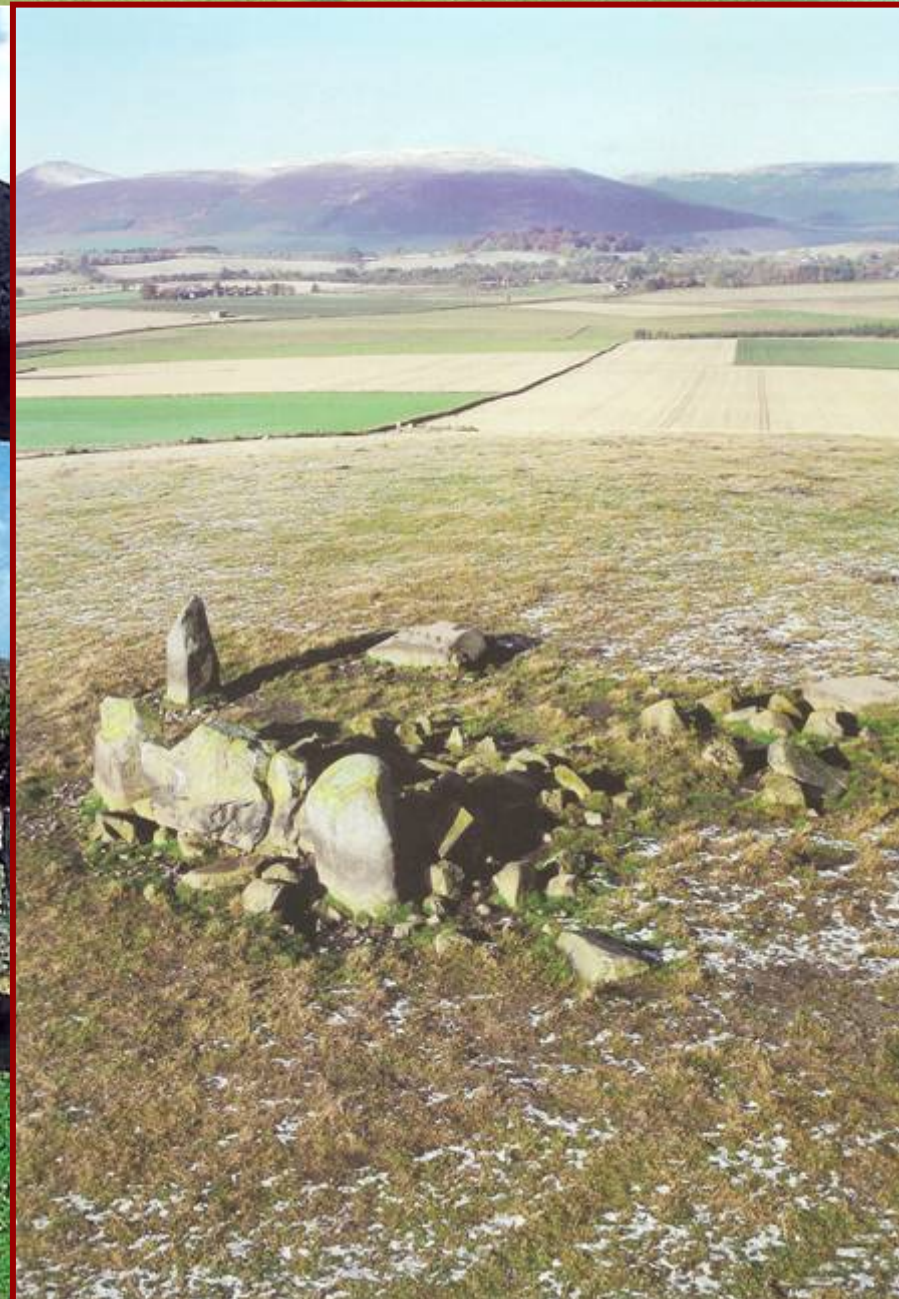
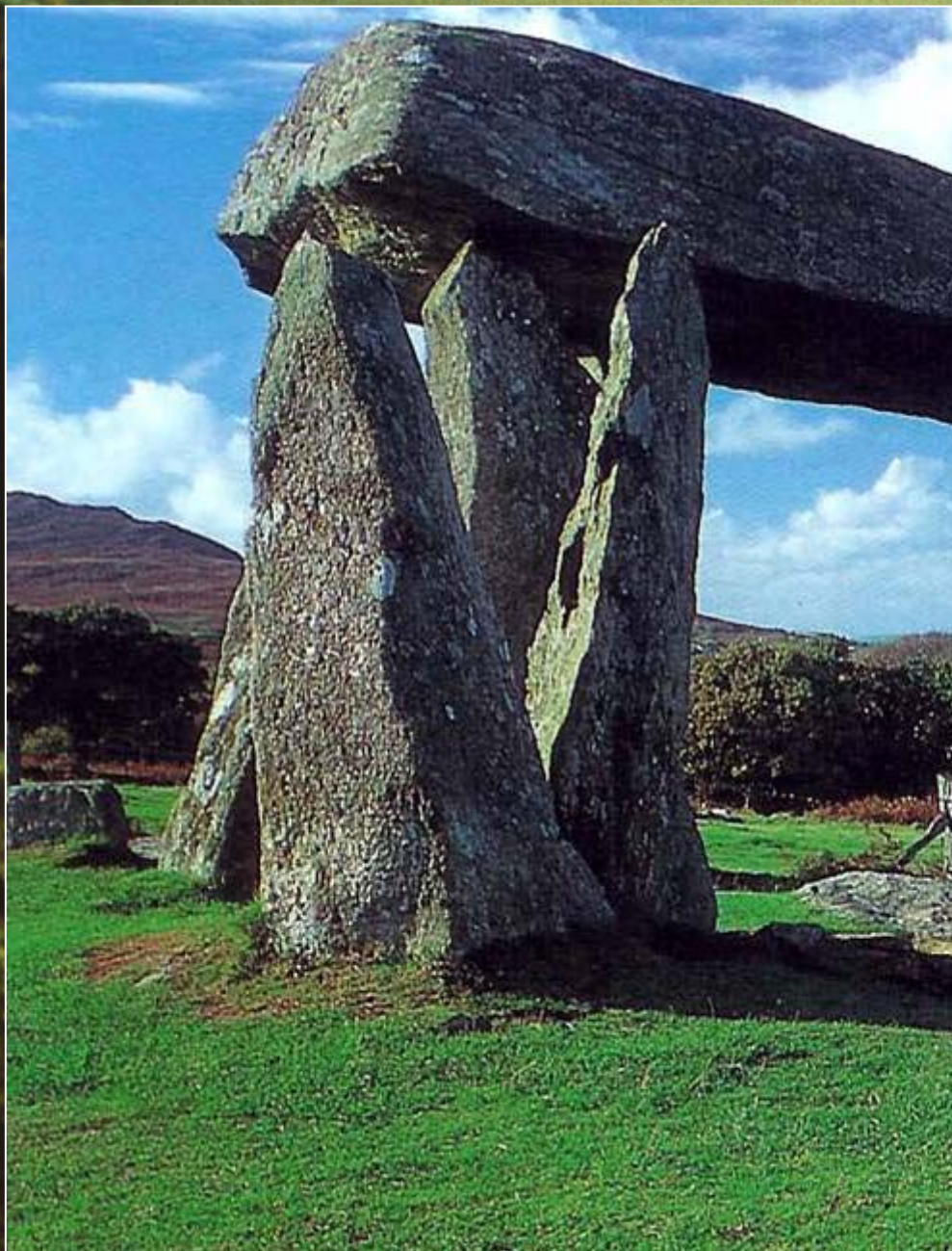
DOLMENY

Dolmen typu
ANTA

Chodbový hrob

PORTÁLOVÝ DOLMEN (Wales)

Vikinské žárové
pohřebiště
(Lindholm Høje)

Příklad:

Raně středověké
mohyly - **ČECHY**

Mohylové pohřby

Velmi rozšířená forma pohřbívání zejména u východních Slovanů (Gnězdovo u Smolenska, pův. 5000, dnes dochováno 2600 mohyl); Černigov - knížecí mohyla, největší na slovan. teritoriu)

Jižní slovanské oblasti – neznáme tento způsob pohřbívání

Západoslovanské kmeny: pohřby nepříliš bohatě vybavené, většinou bez urny, kůstky rozmístěné v plášti mohyl

ČECHY: od 7.(?) resp. 8. stol. – vynikají dvě oblasti: **A. jihočeská**

B. východočeská

mnohem méně mohylníků: Z a SZ Čechy

celkem cca 100 mohylníků

Ad A.: největší – Bechyňská Smoleč (cca 70), Červený Újezdec (cca 85);
velikost mohyl: 2 – 15 m (průměr), 30 – 200 cm (výška);

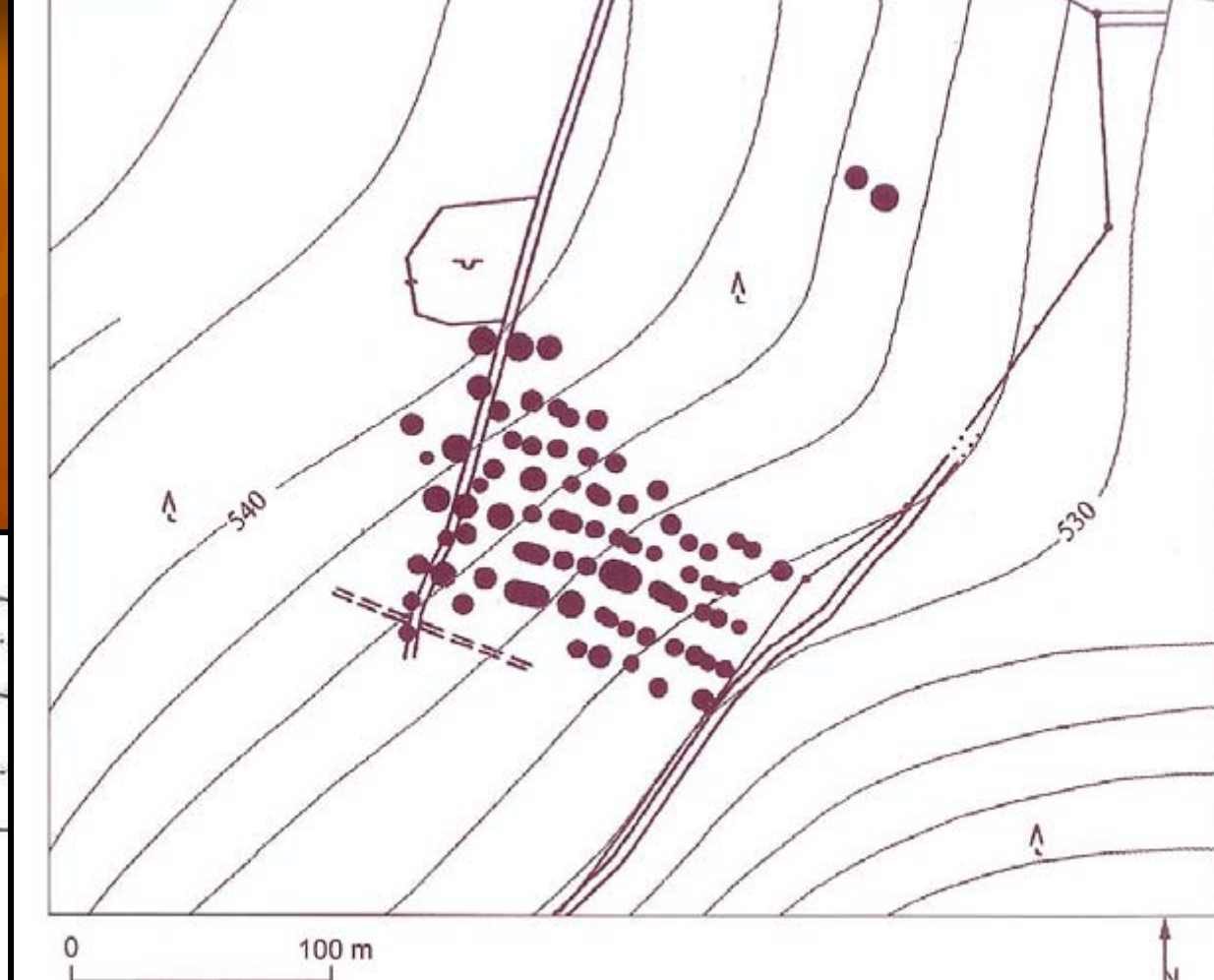
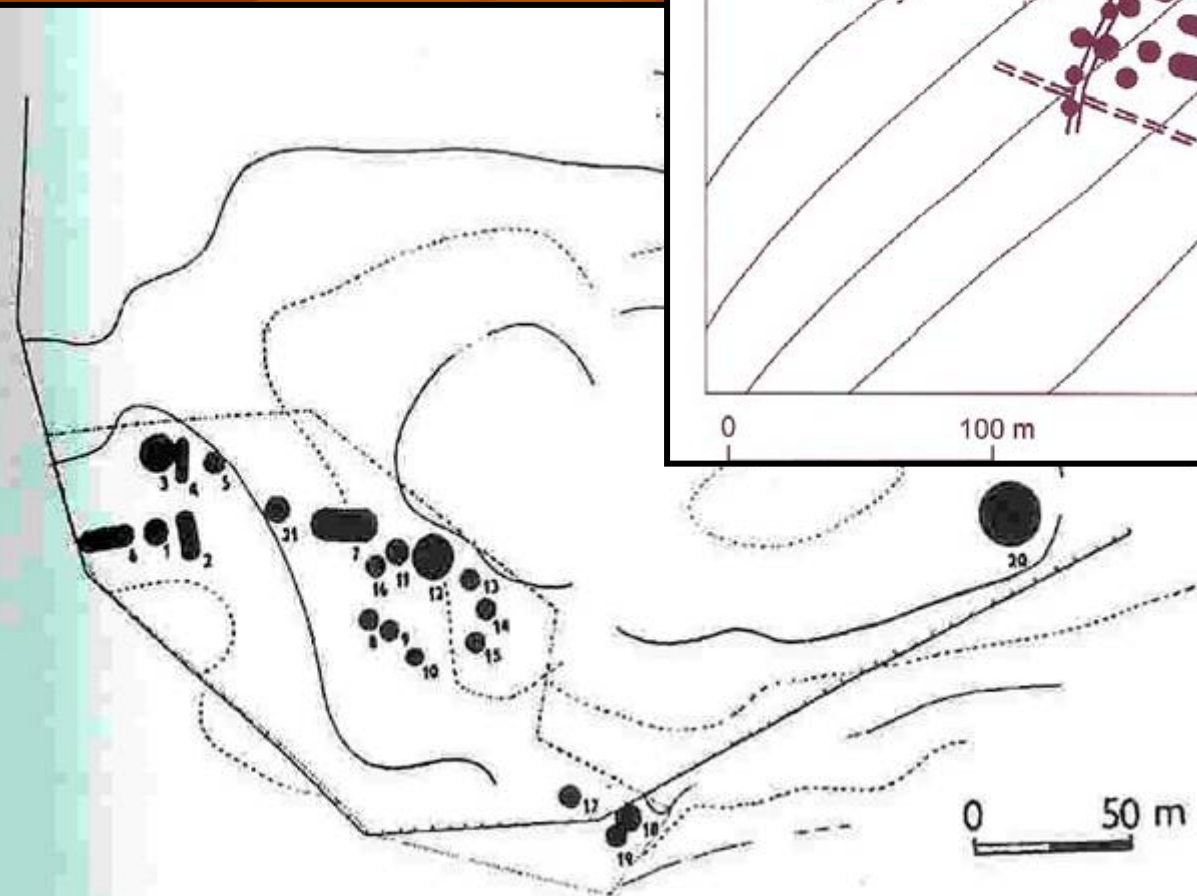
uspořádání: řady

půdorys mohyl: větš. kruhové

Ad B.: cca 20 pohřebišť (Čáslavsko, Český ráj, Chrudimsko, vých. Pojizeří)

Keramika: na rozdíl od plochých pohřebišť – převažuje produkce podunajského výrobního okruhu

Chlum u Mladé Boleslavi

Dobřejovice (ČB)

Birituální pohřby pod mohylami

konstrukce mohylových náspů

tzv. dlouhé mohyly (J Čechy)

hromadné mohyly

umístění popelnice na kůlu ve středu mohyl.

náspu pohřební obřad, žároviště , uložení

ostatků dřevěné konstrukce v mohylách

(komory, tzv. domy mrtvých) kenotafy

Závěr mohylového pohřbívání:

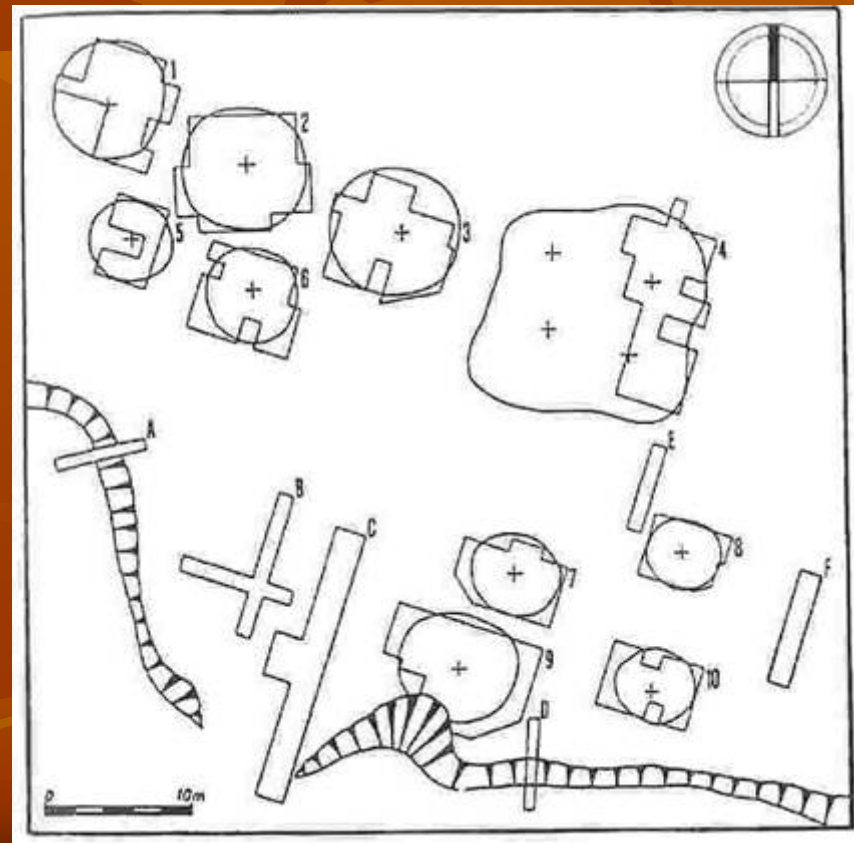
v souvislosti s přechodem od žehu k inhumaci (vliv křesťanství);

Čechy a Morava: konec 9.stol. – průběh 10.stol.

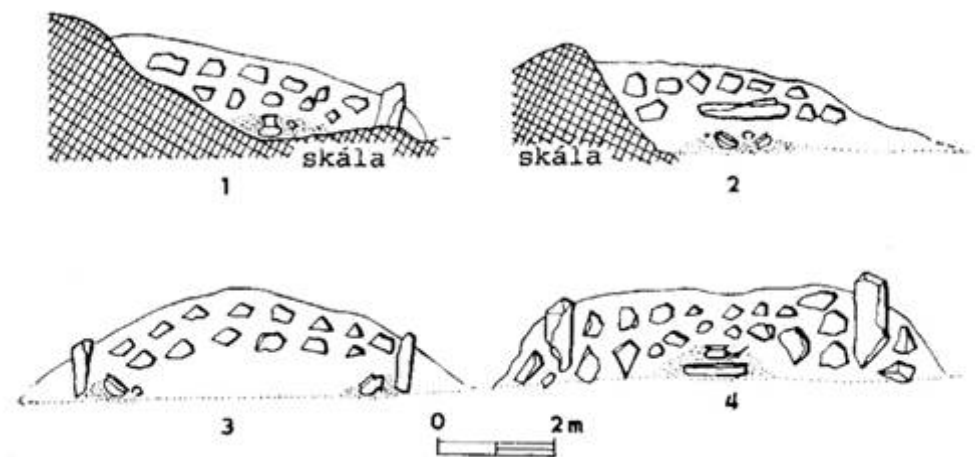
Průměrná vzdálenost pohřebišť

od sídel: cca 500 m (100-1000 m)

KOŽLÍ u Orlíka

„Polní mohyly“

POPRAVČÍ MÍSTO – základy šibenice

JESKYNĚ a SKALNÍ DUTINY

jako pravěké obytné, kultovní a pohřební areály

Výzkumy posledních let neprokázaly vztah mezi osídlováním jeskyní a kolísáním klimatu v pravěku – rozhodující roli hrály **kulturní normy**.

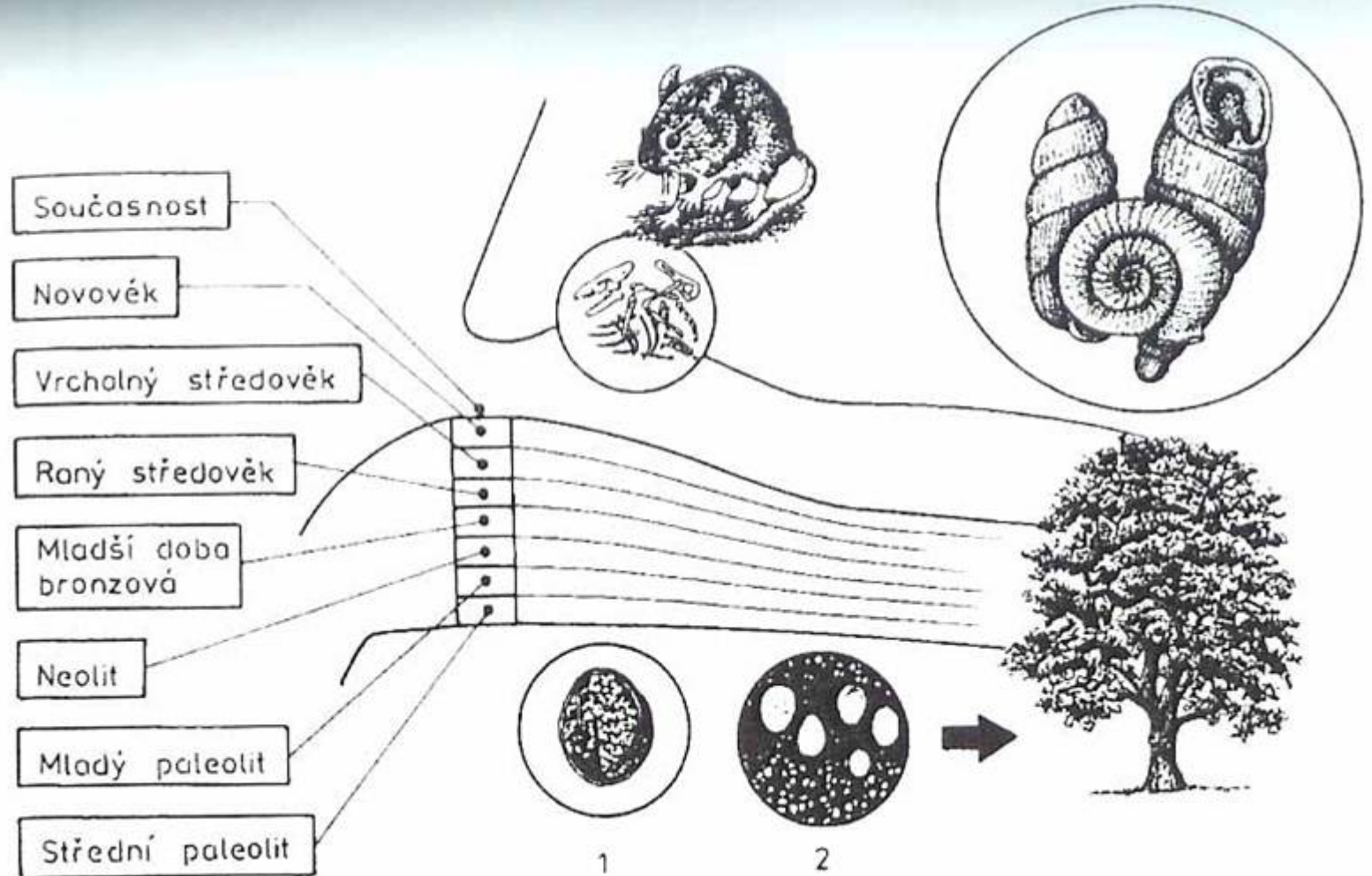
Sídlení v jeskyních **nebylo ovlivněno faktory přírodního prostředí**, nezáleželo ani na druhu dutiny (horizontální, vertikální), ani na její velikosti a na umístění v terénu (úpatí, skalní stěna, krasová plošina).

Základní tendence: 1. pokles osídlení od mladšího (středního) neolitu do střední (střední Evropa) doby bronzové
2. všeobecný nárůst zájmu o skalní dutiny od mladší doby bronzové a jejich nejintenzivnější osídlení v době železné

Hlavní zaměření speleoarcheologie: **KRASOVÉ JESKYNĚ**

toto prostředí má vhodné podmínky pro uchování reliktní organického původu, umožňující poznání přírodního prostředí v minulosti – **V. Ložek** a **F. Prošek**: zakladatelé paleoekologického studia skalních dutin.

+ schopnost uchovávat vápnité složky živočišných těl (kosti a zuby drobných živočichů, ulity měkkýšů); rostlinné makrozbytky (uhlíky)
- minimální možnosti uchování pylových zrn

Základem paleoekologického studia skalních dutin je **výzkum vstupních prostor** (rozhraní vnějšího prostředí a světa uvnitř jeskyně), který sleduje jeskynní uloženiny od povrchu po skalní podloží. Nálezy bývají zaměřovány trojrozměrně.

Kůlna: vstupní areál jeskyně a stratigrafie

Ukládání lidských ostatků do sk

Pravěku a ze všech archeologicky
z NĚMECKA (Franské a Švábské

Doba ukládání: od středního paleo
(p

Největší rozšíření nálezů s kosterní
jeskynních nálezů lidských ostatků

Česká republika : nálezy pocházejí
Nejstarší: střední paleolit (např. Ků
jeskynních nalezišť).

Většinou jsou jeskyně s nálezy lidských kostí
považovány za
svatyně (místa kultu)

Základní charakteristiky:

1. Nálezy lidských kostí, často se stopami
štípání a řezání
2. Větší množství různých předmětů, zejm.
drahocenných (šperky)
3. Často se jedná o neobyvatelnou dutinu
(např. úzká puklina, propast) s nálezy
artefaktů

Významné lokality
u nás:
**BÝČÍ SKÁLA
BACÍN**

Badatelé a literatura

Využití
či sk
skal

Skal
Skal

bývání

ule

